

„Ostrá zbraň“ Štátnej bezpečnosti

Pavel Žáček

Spolupracovníci politickej polície v smerniciach pre agentúrno-operatívnu prácu, 1947 – 1989

Pavel Žáček, PhD. (1969), historik a publicista, absolvent FSV UK Praha, bývalý námestník riaditeľa Úradu pre dokumentáciu a vyšetrovanie zločinov komunizmu v Prahe, od roku 1999 pracuje v Ústave pre súčasné dejiny AV ČR, v súčasnosti pôsobí zároveň v Ústave pamäti národa.

Interné smernice Štátnej bezpečnosti sú názorným príkladom toho, že nie je možné zaoberať sa napríklad tzv. normalizačným obdobím po auguste 1968 bez štúdia a znalosti predchádzajúcej dokumentácie zachytávajúcej vnútorný vývoj tajnej polície sovietskeho typu. Z rôznych dôvodov už tieto smernice neobsahujú celý rad zásadných pokynov, úradných rozhodnutí alebo interpretácií platnej terminológie, ktoré sa rokmi stali nepísaným pravidlom, hlboko zakoreneným do práce príslušníkov ŠtB. Podobne tomu bolo aj pri tak špecifickej oblasti, akou boli smernice pre agentúrno-operatívnu prácu.

Prvé roky najostrejšej a najúčinnnejšej zbrane proti triednemu nepriateľovi

Štátna bezpečnosť po prevzatí moci Komunistickou stranou Československa nemusela nijako zásadne meniť metodiku svojej činnosti. Aj v teórii aj praxi tzv. agentúrno-operatívnej práce plynulo nadväzovala na situáciu pred rokom 1948.¹⁾ Jeden z prvých známych dokumentov so vzťahom k terminológii Štátnej bezpečnosti v problematike agentúrnej siete je **Zatímní směrnice pro činnost oblastních zpravodajských odboček a poboček**²⁾ zo začiatku roku 1947 vydaná odborom VII. (Štátna bezpečnosť) ministerstva vnútra, ktorý okrem iného v celoštátnom meradle riadil politické spravodajstvo. Už vtedy požadovalo vedenie Štátnej bezpečnosti vytvorenie masovej agentúrnej siete s cieľom kontroly spoločnosti: „Spolupracovníci sa získavajú zo všetkých vrstiev národa tak, aby sme vo všetkých povolani a miest dostávali správy, ktoré by nám poskytli verný obraz skutočnosti.“

Dočasná smernica stanovila, že politické spravodajstvo (PZ) „je celou svojou povahou obranným spravodajstvom, lebo nesleduje žiadne útočné ciele a získava obvyklými spôsobmi správy o stave sledovaných otázok... zbiera správy potrebné pre účinnú obranu proti všetkým politicky rozvrtným snahám, ktorých nositeľmi sú Česi alebo Slováci“. Plnením úloh v obrannom spravodajstve boli poverení príslušní úradníci odboru VII. ministerstva vnútra, skupín A a B (vo vtedajšej terminológii vnútroštátne a zahraničné spravodajstvo), úradníci ZOB/II v Prahe, Brne a Ostrave (a im podriadené

spravodajské pobočky – OZO a OZPO), na Slovensku úradníci poverenictva vnútra a odboru Z v Bratislave. Operatívne orgány všetkých týchto zložiek využívali spolupracovníkov politického spravodajstva, ktorí už boli rozdelení na **informátorov**, **dôverníkov** a **agentov**. Definícia spolupracovníkov bola pomerne jednoduchá: „... nie sú zamestnancami našej služby, ale vedomými pomocníkmi nášho spravodajstva, a to z akýchkoľvek pohnútok. Nepočítame medzi nich osoby poskytujúce informácie bez toho, aby vedeli, že ich poskytujú spravodajským orgánom“. Osoby, ktoré poskytovali spravodajstvu „akúkoľvek správu“, boli Štátnou bezpečnosťou označené za príležitostných alebo stálych **informátorov**. „Stály informátor, ktorý si získal našu plnú dôveru, je po preskúšaní jeho spoľahlivosti považovaný za dôverníka“.

Podľa smernice plnil najzávažnejšie úlohy **agent**. Poskytoval správy „za výhody (peniaze alebo úľavy)“ alebo zo strachu („iba hradenie hotovostných výloh a pod.“ sa však nepovažovalo „za agentúrnu odmenu“). Medzi agentov boli zaradení spolupracovníci, ktorí boli vysielaní „za hranice, a tiež každá osoba, ktorá už pracovala pre cudziu moc alebo ešte pre ňu pracuje“ (tzv. dvojité agent, dubler).

Začiatkom apríla 1948 rozoslal prednosta skupiny III/A ministerstva vnútra podriadeným útvarom pomôcku **O názvech zpravodajských spolupracovníků**³⁾ s tým, „aby si všetci zamestnanci referátov Z osvojili upresnené názvoslovie“. Do 10. apríla 1948 mali pomôcku spáliť a jej zničenie ohlásiť na vyššie uvedené číslo konania. Veliteľ Štátnej bezpečnosti ďalej žiadal: „Pripravte na oblastiach dokonalú evidenciu agentúrnej siete, upravenú v zmysle pokynov uvedených v pomôčke, lebo bude v najbližšej dobe vykonaná centralizovaná inventúra. Pritom záleží na tom, aby dôverné pramene ('D') a iní informátori, ktorí nie sú nami pravidelne obsluhovaní, i keď ich vediete v evidencii, neboli zaradení do evidencie agentúrnej siete a aby boli do nej celkom triezvo vybraní výhradne pravidelne obsluhovaní spolupracovníci kategórie A, AK a SI (s vyznačením tých, ktorých považujeme za AP, AKP a SIP)“. (K agentúrnej terminológii viď ďalej.) Štátna bezpečnosť bola po februári 1948 postavená pred nové úlohy, nové

1) K vplyvu vojenskej bezpečnostnej teórie na štátnobezpečnostnú terminológiu porov. VALIŠ, Zdeněk: *Vývoj typů spolupracovníků kontrarozvědky StB ve směrnících pro agenturní práci*. In: *Securitas Imperii*, č. 2/1994, s. 330 – 334; úplné znenie smernice Hlavnej správy OBZ in: HANZLÍK, František: *Vojenské obranné zpravodajství v zápase o politickou moc, 1945 – 1950*. Praha 2003, s. 309 – 314.

2) Fotokópia *Zatímní směrnice pro činnost oblastních zpravodajských odboček a poboček* vydaných VII. odborom ministerstva vnútra 8. 1. 1947 pod čj. VII-237/taj. 1947. In: Archiv ministerstva vnútra ČR (ďalej len AMV), ZV-4, kr. 16, zložka 7.

3) Fotokópia tajnej pomôcky *O názvech zpravodajských spolupracovníků* vydané prednostom útvaru 701 A a zaslanej podriadeným regionálnym útvarom Štátnej bezpečnosti 2. 4. 1948 pod čj. III-Aa-4043/0162-48. In: Tamtiež, zložka 20.

priority, preto bola nútená zásadným spôsobom prehodnotiť svoju agentúrnu sieť. Súčasťou systémových zmien politickej polície bola už aj táto pomôcka.

V úvode definovala smernica agentúrnu sieť ako „sieť spolupracovníkov nášho spravodajstva“ alebo tiež „súhrnný názov pre všetky druhy a typy spravodajských spolupracovníkov, teda agentov“. Vedenie Štátnej bezpečnosti sa snažilo skôr uprednostňovať označenie spolupracovník ako „hanlivé“ označenie agent. „Názov agent však n budúce nemienime spravidla používať, hlavne v styku so spolupracovníkmi a navonok už vôbec nie, pretože sa tento názov často spája s predstavou niečoho hanlivého, zatiaľ čo v skutočnosti poctivý spolupracovník spravodajskej služby koná vlasteneckú a nadmieru čestnú prácu. O agentoch budeme hovoriť iba v určitých prípadoch.“ Podľa „stupňa spoľahlivosti a viazanosti“ na Štátnu bezpečnosť vymedzila smernica „novým spresneným spôsobom“ tri hlavné druhy „agentov“ a to:

- a) dôverníkov a iných prvotriednych agentov;
- b) dôverníkov kandidátov a iných agentov – kandidátov;
- c) stálych informátorov.

Za najvyšší typ agentúrneho spolupracovníka bol označený **dôverník** (skratka **A**)⁴⁾ Dôverník bol aj naďalej vedomým, formálne (písomne alebo ústne) viazaným, stálym a spoľahlivým spolupracovníkom Štátnej bezpečnosti, „ktorý tajne podľa jej príkazov pôsobí v nepriateľskom prostredí alebo inom prostredí spravodajského záujmu a ktorý sa už osvedčil do takej miery, že už takmer niet pochybností o tom, že splní akýkoľvek príkaz spravodajskej služby s úplnou disciplínou“. Nutnou podmienkou mal byť fakt, že „pracuje nielen spoľahlivo, ale aj z vnútorného presvedčenia. Charakter dôverníka (A) nestráca, ak sú mu vzhľadom na jeho výkony poskytované materiálne výhody“. Ak však boli „u takého spoľahlivého a osvedčeného spolupracovníka jediným a prevažným motívom materiálne pohnútky“, nebol interne nazývaný dôverníkom, ale agentom (AP).⁵⁾ „Našou snahou však bude, aby sme mali čo najviac agentúrnych spolupracovníkov – dôverníkov, hoci ich v mnohých prípadoch, podľa okolností, môžeme priamo alebo nepriamo materiálne odmeňovať. Správnym vedením sa má z AP stať A, t. j. človek, ktorý koná z nemateriálnych pohnútok.“

Ak si operatívny orgán Štátnej bezpečnosti ešte nebol celkom istý, či „získaný“ spolupracovník už zaviazaný pre agentúrnu spoluprácu „je do tej miery spoľahlivý, že môže byť zaradený medzi dôverníkov“ alebo ak ešte nemal „dostatočný podklad“ pre to, aby mohol „povedať, že sa už osvedčil“, tak bol považovaný za **dôvernika – kandidáta (AK)**.⁶⁾ Už v tejto fáze však musel byť dôverník – kandidát „vedomým a formálne zaviazaným spolupracovníkom“; zo strany Štátnej bezpečnosti boli na neho kladené „tie isté požiadavky ako vo vzťahu k dôverníkovi“.

Ak však dôverník – kandidát (AK) konal „prevažne z materiálnych motívov“, nebol interne nazývaný dôverník – kandidát, ale **agent – kandidát (AKP)**.⁷⁾ „Našou snahou je docieľiť, aby sme aj z tejto kategórie správnym riadením vychovávali skutočných dôverníkov typu A“.

V prípade, že agentúrny spolupracovník ešte nebol „formálne zaviazaný“, ale Štátna bezpečnosť už od neho získavala „pravidelné a v podstate pravdivé správy“, potom bol označovaný ako **stály informátor (SI)**. „Značka SI bola zvolená hlavne z toho dôvodu, aby sme od ostatných agentúrnych spolupracovníkov náležite odlišili tých, ktorí dosiaľ nezložili agentúrny sľub a ktorých aj napriek tomu, že nám dodávajú pravidelne správy, nemôžeme ešte považovať za dostatočne pevne viazaných. Ďalej sem zaraďujeme pravidelného informátora, ktorý si nie je vedomý, a to z akýchkoľvek dôvodov, že poskytuje našej službe informácie.“

Pre vnútornú orientáciu mali operatívne orgány označovať stáleho informátora pracujúceho „prevažne z pohnútok materiálnych skratkou SIP. Touto značkou označíme tiež stálych informátorov, ktorí pracujú zo strachu alebo z iných neideologických pohnútok.“ Smernica striktnie stanovila, že do kategórie SI je možné zaradiť len tých informátorov, „ktorí sú už, či vedome alebo nevedome, v určitom pevnom vzťahu k riadiacemu orgánu.“

Všetky tieto tri druhy spolupracovníkov, z ktorých bola zložená agentúrna sieť Štátnej bezpečnosti, boli obsluhované rovnakým spôsobom, vedené v evidencii (v „agentúrnych kartách“) a ich správy ukladali operatívne orgány „v agentúrnych fascikloch“. Smernica vyžadovala ich podrobnejšie rozlíšenie pre lepší prehľad „o stupni ich spoľahlivosti a viazanosti“. „Spolu-

4) Ako dôvod uvádzala smernica: „Značka A bola zvolená ako prvé písmeno v alfabete, aby vyjadřila najspoľahlivejší druh agentúrneho spolupracovníka, t. j. pevne viazaného dôverníka, ktorý sa už osvedčil.“

5) V smernici stálo: „Značka AP bola zvolená preto, aby písmenom P (profesionál, prospechár, peniaze, pohnútky) bolo upozornené, že šice ide o prvotriedneho agentúrneho spolupracovníka kategórie A, ale že nespĺňa predpoklad pre to, aby mohol byť oprávnené nazývaný dôverníkom.“

6) Smernica uvádzala: „Značka AK bola zvolená preto, aby sme mohli medzi pevne viazanými agentúrnymi spolupracovníkmi odlišovať tých, ktorí sa už osvedčili a o ktorých spoľahlivosti už nie sú pochybnosti (A), od tých, o ktorých zatiaľ len dúfame alebo predpokladáme, že sa v budúcnosti osvedčia (AK).“

7) Smernica stanovila: „Značka AKP je len pomôckou, ktorá nás upozorňuje, že pevne viazaný spolupracovník sa doteraz ešte dostatočne neosvedčil, ale že jeho pohnútky sú doteraz – prevažne – nie ideologické.“

pracovník môže byť, samozrejme, preradený z jednej kategórie do druhej. Cieľom riadiaceho orgánu bude, aby docielil postup spolupracovníkov do vyššej kategórie.“

Štátna bezpečnosť popri „stálych informátoroch“ poznala ešte „kategóriu tzv. príležitostných a neviazaných spolupracovníkov“. Týchto však nepovažovala za súčasť svojej agentúrnej siete. „Ak sa o nich vedie evidencia, nie je to evidencia agentúrna, ale pomocná. Ide tu síce o neagentúrne pramene, ale o pramene nevyhnutné a nepostrádateľné. Ich dôležitosť nesmie byť podceňovaná“.

Prvým z príležitostných a neviazaných spolupracovníkov bol **poradca** (alebo „dôverný prameň“) „až doteraz“ nazývaný dôverníkom. „Je to osoba, ktorá vedome a rada poskytuje informácie a rady, ak je o to požiadaná. Aj tieto osoby vedie spravídla v evidencii, lebo sú dôležitým prameňom našich poznatkov. Nie je tu však pevná závislosť na našej službe. Ak sú tieto 'dôverné pramene' pravidelné, označujeme ich značkou 'D' a obraciam se na ne, kedykoľvek nám treba ich informácie. Pišeme 'D č... nám oznamuje'. Spôsob označenia ako doteraz ⁸⁾ Agentúrne fascikle sa nezakladajú, ak už nejde o stáleho informátora, ktorý je stále obsluhovaný (SI).“ Druhou kategóriou sa stali **príležitostní informátori** a **náhodní informátori**, poskytujúci informácie „nevedome alebo hoci vedome, ale prípad od prípadu, pričom tu nie je stály dôverný vzťah“ k Štátnej bezpečnosti.

V závere smernica zhrnula prehľadne: „Nadálej, samozrejme, poskytujeme materiálne výhody, keď to prospech služby vyžaduje. Do kategórie AP, AKP, SIP zaraďujeme však spolupracovníka len vtedy, ak sú tieto podpory pre neho rozhodujúcou okolnosťou, ak ide o spravodajského profesionála alebo o človeka, u ktorého prevažuje strach alebo iné neideologické pohnútky.

Dôvernika (A) alebo stáleho informátora, ktorého v záujme zvýšenia jeho výkonu a zlepšenia jeho kvality materiálne podporujeme, samozrejme nezaradíme medzi AP, AKP alebo SIP, ak je totiž jasné, že nepracuje v prvom rade preto, aby tieto odmeny získal. Sú tu nakoniec aj prípady, že výkony spolupracovníka sú takého druhu – čo sa týka vynaloženej práce, straty času a vlastných výdajov – že odmena je celkom nevyhnutná.

Skúsenosť okrem toho dokazuje, že určité pozornosti a vôbec pomoc v osobných záležitostiach sú v mnohých prípadoch nevyhnutné a zvyšujú i v dokonalom nesebeckom a presvedčenom spolupracovníkovi chuť do práce – lebo sa teší z toho,

že jeho práca je náležito oceňovaná, čo sa mu taktom nepriamo dáva najavo. Cenného spolupracovníka nakoniec nemôžeme tiež nechať žiť v úplnej biede alebo v podmienkach, ktoré mu úspešnú prácu neumožňujú.

Písmeno 'P' naopak označuje celkom inú vec: profesionála, prospěchára alebo človeka, ktorý i keď je trebárs služobne spoľahlivý, vôbec nie je vedený vlastným presvedčením alebo iba veľmi nedostatočne.“

Až v dodatku k smernici bola zmienaná osobitná kategória agentúrneho spolupracovníka – dôvernika, ktorá sa stala zárodokom budúceho rezidenta: „Dôverník (A) môže byť so súhlasom prednostu sektoru A poverený úlohami riadiaceho orgánu, t. j. sám pracovať s inými spolupracovníkmi agentúrnej siete. V tomto prípade už považujeme dôvernika za riadiaci orgán a používame skratku AA. (Hovoríme o tzv. zúžení siete). AA je už vlastne orgánom služby a môže byť podľa okolností platený, pričom plat, i keď je poskytovaný z agentúrneho fondu, nie je považovaný za agentúrnú odmenu, ale za honorár za vykonanú prácu, obdobný platu, ktorý dostanú orgány služby od štátu. Podrobnosti budú ešte upravené.“ V prehľade o skratkách bol označený aj ako tzv. šéfagent.

Postupný vývoj agentúrno-operatívnej práce je zachytený v ďalšej smernici ministerstva vnútra konca roku 1948. Autori **Pomůcky administrativně – operační pro krajská velitelství státní bezpečnosti**⁹⁾ sa vrátili k osvedčenému názvu „agent“. V úvode pomůcky bolo vysvetlené, že: „Agent je cudzie slovo. Znamená: konajúci, t. j. ten, kto koná, resp. je konaním poverený. Každý z orgánov služby je vlastne čl. štátnobezpečnostným agentom. Slovo nemá hanlivý význam. Dnes je používané pre označenie externých spolupracovníkov, t. j. tých, ktorí slúžia službe bez vnútorného zamestnaneckého pomeru. V užšom slova zmysle je agent ten, kto pritom má dôveru nepriateľa.“

Zmenila sa tiež definícia agentúrneho spolupracovníka typu agent: „Agent je vedomý a aj formálne (písomne alebo inou formou) zaviazaný, stály a spoľahlivý spolupracovník štátnobezpečnostnej služby, ktorý tajne, podľa jej príkazov, pôsobí v nepriateľskom prostredí alebo v prostredí, kde sa nepriateľ sústreďuje, a ktorý má jeho dôveru.“ Užšia kategorizácia agentov nadväzovala na predchádzajúce smernice:

„a) A g e n t (skratka A) je agent, ktorý sa osvedčil do tej miery, že už takmer nie je pochybnosť o tom, že splní akýkoľvek príkaz štb služby s úplnou disciplínou a koná nielen spoľahlivo, ale aj z vnútorného presvedčenia.

8) Smernica napriek tomu uvádzala: „Značka D je zvolená s ohľadom na to, že sme až doteraz touto značkou označili všetky dôverné pramene. Dnes touto značkou označujeme len tých, ktorí pôsobia ako poradcovia bez toho, aby boli nami pravidelne 'obsluhovaní', že by sme ich už mohli radíť medzi stálych informátorov alebo do vyššej kategórie agentúrnych spolupracovníkov. (Sú to vlastne príležitostní dôverní poradcovia, napr. v určitých úradoch, továrňach, teda ľudia, ku ktorým máme dôveru).“

9) AMV, fond A-31, inv. j. 2. *Pomůcka administrativně – operační pro krajská velitelství státní bezpečnosti*, čj. 50640/022-48. Porov. GU-LA, Marian: *Vývoj typů spolupracovníků kontrarozvědky StB ve směrnicích pro agenturní práci*. In: *Securitas Imperii*, č. 1/1994, s. 6 - 7.

b) Agent P (skratka AP) je agent, ktorý koná z iných pohnútok.

c) Agent - kandidát (skratka AK) je viazaný agent, ktorý ešte nie je dostatočne vyskúšaný a nemáme dostatočný podklad pre to, že môžeme povedať, že se už osvedčil.

d) Agent P - kandidát (skratka APK) je agent P, ktorý nie je dostatočne vyskúšaný.“

V priebehu roku 1948 zmizla kategória dôverník a význam získali naopak **informátori**, ktorí predovšetkým nespĺňali podmienku agentov, t. z. nemali dôveru „nepriateľského prostredia“: „Sú to viazané osoby, ktoré pravidelne informujú alebo plnia tajne príkazy štb služby a sú ňou pravidelne obsluhované. Nie sú považované za agentov, lebo nemajú dôveru nepriateľa.“

Informátori boli rozdelení na dve základné skupiny:

„a) stály informátor (skratka SI) koná z resvedčenia,

b) stály informátor (skratka SIP) nekoná iba z presvedčenia.“

Vtedajší šéfagenti (AA) boli nahradení **rezidentmi**. „Rezident (skratka R) je čestný, externý spolupracovník služby štb, ktorý sa zaviazal na obsluhovanie štb službou získaných informátorov. (Iba výnimočne sám podáva správy.) Neobsluhuje agentov. Rezident sa používa na zúženie preventívnej siete.“

Štátna bezpečnosť tentokrát len stručnou poznámkou obišla fakt, že okrem „stálych informátorov“ používala ešte „kategóriu príležitostných a neviazaných pracovníkov“, ktorých nepovažovala za súčasť agentúrnej siete. „Sú to osoby, ktoré nám vedome a rady poskytujú informácie a rady, ak sú o to požiadané. Tieto osoby sú veľmi dôležitým prameňom našich poznatkov, nie sú však v pevnej závislosti štb služby. Nazývame ich 'poradcovia' alebo 'Dôverný prameň' (skratka D).“

Prvýkrát a naposledy uvádzali smernice najosobitejšiu a najnebezpečnejšiu formu práce Štátnej bezpečnosti: „Ak získa riadiaci orgán osobne akýmkoľvek spôsobom dôveru nepriateľa, preberá funkciu agenta...“ Od agenta sa odlišoval nielen tým, že bol kádrovým príslušníkom Štátnej bezpečnosti, ale aj inou formou agentúrnej administratívy. Medzi povinnosti tohto príslušníka - agenta patrilo neohroziť ďalších príslušníkov Štátnej bezpečnosti, t. j. dbať o to, „aby neprišlo pri realizácii k dekonspirácii riadiaceho orgánu“.

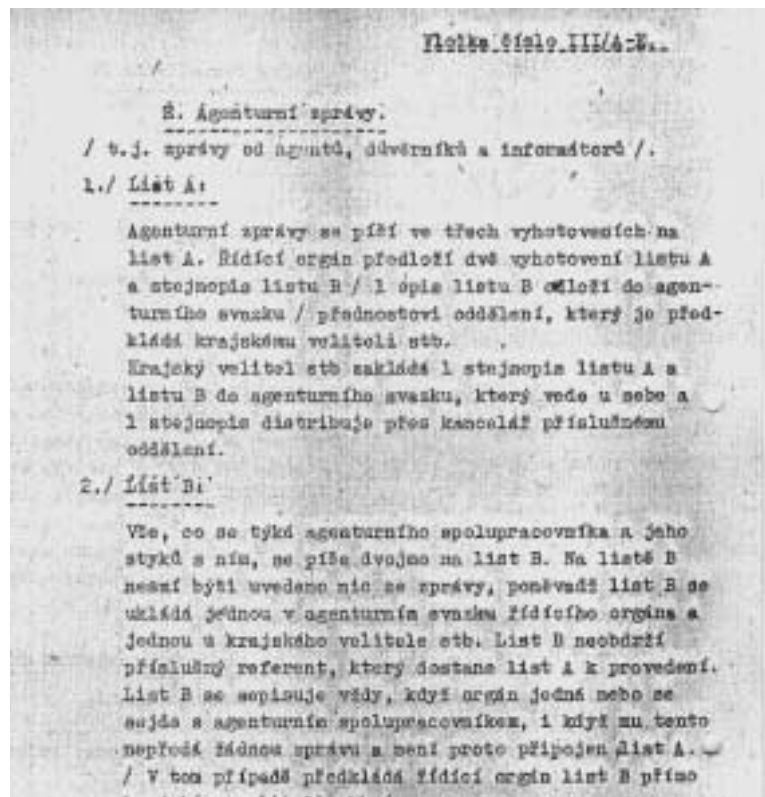
Posledný odsek agentúrnej terminológie delil agentúrnú sieť na úkolovanú, ktorá mala byť „zameraná na preniknutie a pôsobenie u určeného nepriateľa“, a na preventívnu, zameranú „na vyhľadávanie nepriateľskej činnosti“.

V ďalšom období prechádzala Štátna bezpečnosť viacerými reorganizáciami a vývoj foriem smerníc a ich metodických a pracovných dôsledkov nie je príliš jasný. Začiatkom roku 1950 bola preukázateľne stanovená nová „nomenklatúra spolupracovníkov“:

a) Agent operatívny (Ao) bol formálne zaviazaným spolupracovníkom, pravidelne obsluhovaným ktorý „má dôveru nepriateľa a ktorý tajne podľa príkazu štb služby pôsobí v kľúčovom bode objektu štb záujmu“.

b) Agent všeobecný (Av) bol definovaný podobne, len s tým rozdielom, že podľa príkazu Štátnej bezpečnosti tajne pôsobil „v nepriateľskom prostredí“.

c) Informátor operatívny (Io) bol formálne zaviazaným spolupracovníkom, pravidelne obsluho-

vaným, ktorý „sústavne podáva správy z kľúčového bodu objektu štb záujmu“.

d) Informátor všeobecný (Iv) bol rovnakým typom spolupracovníka, ale nepodával „správy z kľúčového bodu štb záujmu“.

e) Dôverník (D) bol ústne zaviazaným spolupracovníkom obsluhovaným podľa potreby. „Dôveru nepriateľa nemá. D sú osoby, ktoré vedome a ochotne poskytujú štb službe informácie alebo rôzne služby, ak sú o to požiadané.“¹⁰⁾

Z 21. novembra 1950 je zachovaný až príliš stručný prípis určený bezpečnostnému kolégiu ministra národnej bezpečnosti a sovietskym porad-

10) Fotokópia opisu tajnej smernice *Plánování operativní činnosti* z 5. 1. 1950, signovanej zástupcom veliteľa Štátnej bezpečnosti pplk. Osvaldom Závodským, čj. A-5/01405-50 in: AMV, ZV-4, kr. 17, zložka 24.

com, ktorým bolo „v rámci reorganizácie agentúrnej operativity“ zrušené „doterajšie označenie spolupracovníkov“. ¹¹⁾ Definícia **agenta** sa príliš nelíšila od dovtedy platnej: „Agent (A) – spolupracovník formálne zaviazaný, pravidelne obsluhovaný, ktorý má dôveru nepriateľa a ktorý tajne – podľa príkazov štátnobezpečnostnej služby – pôsobí v nepriateľskom prostredí.“ Zmenené boli požiadavky na **informátora**: „Informátor (I) – spolupracovník formálne zaviazaný, pravidelne obsluhovaný, ktorý

podáva správy z objektu štátnobezpečnostného záujmu.“ Posun nastal aj v kategórii **rezident**, ktorý už mohol riadiť aj agentov: „Resident (R) – spolupracovník formálne zaviazaný, pravidelne obsluhovaný, ktorý sám v objekte štátnobezpečnostného záujmu obhospodaruje niekoľko informátorov alebo agentov, ktorých viazací materiál a sľuby sú ukladané v mape (zväzku – pozn. autora) tohto rezidenta“. Nakoniec pribudla nová kategória **majiteľ konšpiračného bytu** (KB), pri ktorej bolo uvedené iba: „musí byť vedený v agentúrnej evidencii“.

Na konci roku 1951 vykonalo ministerstvo národnej bezpečnosti previerku agentúrnej činnosti príslušníkov Štátnej bezpečnosti, ktorá údajne ukázala, „že práca s agentúrnymi spolupracovníkmi nie je stále dostatočne docenená a v dôsledku toho sa agentúra nestala ostrou zbraňou pracovníkov národnej bezpečnosti v boji proti triednemu nepriateľovi“. Minister národnej bezpečnosti Ladislav Kopriva v tajnom rozkaze č. 36 **Práca s agentmi** ¹²⁾ dokonca tvrdil: „Velitelia na všetkých stupňoch si nevyšímajú konkrétnu problematiku agentúrnej práce podriadených pracovníkov, prá-

cu s agentmi nekontrolujú a tým umožňujú oslabovanie bojaschopnosti bezpečnosti. Početný stav doterajšej agentúry je úplne nedostatočný, výberu nových agentúrnych spolupracovníkov je venovaná malá pozornosť.“

Vlastná agentúrna práca operatívnych orgánov Štátnej bezpečnosti mala trpieť týmito nedostatkami: operatívne orgány vraj príliš „často“ viazali na spoluprácu osoby, ktoré mali skôr „rozpracovávať ako nepriateľské objekty“. Zlá analýza „prípadu“ bývala dôvodom pre výber nevhodného, zle zaviazaného typu a aj jeho nedostatočné riadenie. Ako dôsledok tejto takmer paranoidnej konštrukcie bolo – aspoň podľa tejto analýzy – to, že namiesto dokonalého využitia tajného spolupracovníka politická polícia týmto spôsobom vlastne kryla „agenta nepriateľa“. Údajne sa vyskytli aj prípady, keď „objekty viazané na spoluprácu“ systematicky podávali provokačné informácie. Iná „závažná chyba“ vyplynula z niekoľkých prípadov z poslednej doby, ktoré však boli typické len pre počiatočnú fázu vytvárania masovej agentúrnej siete: „...orgány zavazujú k spolupráci osoby, o ktorých prakticky nič nevedia, a po odhalení prípadu sa z celkom iného agentúrneho prameňa zistí, že išlo o člena protištátnej skupiny...“. Treba upozorniť, že úlohou tejto sebakritiky, ktorá zovšeobecňovala niektoré agentúrne prípady ŠtB, nebolo relativizovať nebezpečnosť práce s agentúrnou sieťou, ale odstrániť zistené nedostatky. Toho sa týkala predovšetkým ďalšia „závada“ – „k spolupráci sú viazané osoby, ktoré sa pohybujú na okraji nepriateľského prostredia, ktoré nemajú ani charakter informátorov a nie je u nich vôbec predpoklad na to, že by sa mohli stať agentmi a preniknúť do nepriateľských stredísk.“

Nasledujúca pripomenka sa týkala iba tej množiny tajných spolupracovníkov ŠtB, ktorí boli získaní operatívnymi orgánmi pre spoluprácu pod hrozbou: „Forma viazania je často šablónovitá podľa jedného tzv. osvedčeného prípadu, napr. že osoba je predvolaná na bezpečnosť, hoci nie je vopred vylustrovaná a nie je vypracovaný viazací návrh. Pri výsluchu je vyhrážkou prinútená podpísať viazaciú prísahu, pričom orgány nemajú žiadny kompromitujúci materiál, a až potom je dodatočne vypracovaný viazací návrh. Boli dokonca zistené trestuhodné prípady, pri ktorých bolo používané i fyzické násilie a rôzne vyhrážky ako 'prostriedok' na viazanie.“ Autori smernice citili potrebu upozorniť aj na „nedostatky ... v obsluhu spolupracovníkov ... zavinené tým, že:

a) riadiaci orgán sa dostatočne nepripravuje na schôdzku s agentom a nevytyčuje mu presné úlohy, celkové ani čiastkové;

11) Věc: Nové označení spolupracovníků, sektor 4 MNB, čj. 21/E-1950-s. Informace pro bezpečnostní kolegium a sovětské poradce. AMV, fond A-31, inv. j. 13.

12) Čl. 49 TR MNB č. 36 „Práce s agenty“ z 10. 12. 1951.

b) pri ďalšej schôdzke netrvá na splnení zadaných úloh alebo ani nekontroluje, či a ako boli splnené;

c) agenta nekontroluje;

d) v dôsledku toho nemá prehľad o práci agenta, jeho postoji k úlohám, jeho schopnostiach, kvalite a serióznosti jeho správ;

e) nedodržiava zásady konšpirácie.

Je treba, samozrejme, s podobným zlým postojom k agentúrnej práci skončovať. Každý operatívny pracovník si musí uvedomiť, že jeho hlavnou zbraňou v boji proti triednemu nepriateľovi je politická vyspelosť a agentúra.“

Minister Kopřiva preto nariadil „dodržiavanie týchto zásad v práci s agentmi“:

Pri výbere „vhodných typov a príprave viaznia“ si príslušníci ŠtB mali predovšetkým „politicky ujasniť, kde je alebo môže byť nepriateľ ľudovodemokratického zriadenia – kde sú teda objekty bezpečnosti“. Potom bolo „nutné vždy zamerať ... agentúru podľa pripraveného plánu“. Pri výbere typov pre viazanie mali prihliadať na dva „hlavné predpoklady“:

a) spoľahlivosť (to znamená, aké sú záruky, že uvedená osoba pri správnom riadení a kontrole nezradí);

b) vhodnosť typu (to znamená, aké vzťahy a styky má navrhovaná osoba s triednym nepriateľom, aké sú jej osobné kvality, aký má ŠtB kompromitujúci materiál apd.).

Až potom bolo možné „pristúpiť k vlastnému rozpracovaniu vyhladnutého typu“. Zásadou všetkých operatívnych pracovníkov Štátnej bezpečnosti sa malo stať, že „viazať je možné iba tie osoby, ktoré sú riadne rozpracované, to znamená:

- lustrovať vo všetkých evidenčných kartotékach; vykonať ustanovku, ktorá musí obsahovať predchádzajúcu činnosť, politickú minulosť, styky, záľuby, charakterové vlastnosti, príbuzných, známych atď., teda tak, aby sme získali o osobe jasný obraz; v určitých prípadoch je vhodné na takto vyhladnutú a rozpracovanú osobu napojiť iného agenta, ktorý o jej správaní a mentalite môže podať podrobnú správu;

- pred viazaním je vhodné si rozpracovanú osobu prezrieť, vo zvlášť dôležitých prípadoch osobu pred viazaním sledovať;

- vyhladnutú osobu obsadiť pomocou techniky (telefónne odpočúvanie, mikrofónový vývod, cenzúra pošty);

- sústrediť kompromitujúci materiál – alebo vypracovať plán kombinácie pre jeho získanie a sústredenie – a to vždy do takej miery, aby si viazaná osoba jasne uvedomila, že celá jej ďalšia existencia je závislá od spolupráce s bezpečnosťou.

Na základe takého rozpracovania a zhromaždenia materiálu zvážiť získané poznatky a ak je materiál o trestnej činnosti závažný, posúdiť, či nie

je účelnejšie osobu zatknúť ako viazať. Vo všetkých prípadoch musí byť už pred viazaním pripravený postup o tom, čo bude podniknuté, ak osoba odmietne spoluprácu s bezpečnosťou. (Napríklad, ak je materiál o trestnej činnosti dostatočný, musí byť k viazaciemu aktu pripojený tiež návrh na zatknutie a pod.)“

Aké to bolo na počiatku päťdesiatych rokov zdanlivo jednoduché! Buď – alebo!

Rozkaz ministra národnej bezpečnosti, ktorý bol rozhodujúcim činiteľom „pre získanie konkrétnych výsledkov agentúrnej práce“, zdôrazňoval „spôsob riadenia agentúrnych spolupracovníkov. Zlé riadenie agentúrnych spolupracovníkov má za následok prezradenie agenta alebo jeho nedostatočné využitie“. Riadiaci orgán nemal nikdy zabudnúť na fakt, že „agent sa pohybuje a pracuje v nepriateľskom prostredí, ktoré na neho vykonáva svoj vplyv“. „Sústavne“ mal agenta pripravovať „po politickej, tak aj po operatívnej stránke na plnenie úloh“. Túto skutočnosť si mal operatívny pracovník neustále pripomínať „aj pri vytváraní vzájomného vzťahu medzi ním a agentom“. V žiadnom prípade nemal pripustiť žiadne familiárnosti, od agenta nesmel prijímať „žiadne dary, jedlo atď.“. „Agenta je treba vychovávať tak, aby si uvedomil, že pracuje pre štát prostredníctvom bezpečnosti a nie pre jednotlivý orgán bezpečnosti, a ak to povaha pracovných možností agenta vyžaduje, je ho treba odovzdať inému orgánu, oddeleniu alebo kraju.“

Celkom nepresvedčivo znie pasáž Kopřivovho rozkazu, ktorá zakazuje provokácie: „Pri riadení agentúrnych spolupracovníkov musí mať orgán na pamäti, aby sa agent nestal v žiadnom prípade iniciátorom trestnej činnosti a aby sa nestal ústrednou postavou celej protištátnej činnosti objektu. Za žiadnych okolností nesmie agent dávať popud na teror a je treba ho riadiť tak, aby okamžite akúkoľvek zmienku o teroristických alebo sabotážnych snahách objektu ihneď ohlásil a tieto tendencie paralyzoval. Zákonom riadiaceho orgánu je v podobných prípadoch také objekty hneď likvidovať.“ Explicitne tu bolo tiež uvedené, že „agent sa nesmie stať provokatérom“.

Pri riadení agentúrnych spolupracovníkov „nastala často situácia, keď je objekt, na ktorý bol agent zameraný, likvidovaný“ a príslušníci ŠtB stáli pred otázkou „ďalšieho zamerania agenta“. „S touto možnosťou je treba počítať už pri likvidácii objektu, aby sme agenta včas a vhodným spôsobom stiahli, aby nestratil dôveru nepriateľa.“ Súčasne bolo treba pripraviť agentovi „podmienky“ pre ďalšiu „prácu v inom objekte“. V týchto prípadoch už musela Štátna bezpečnosť kombinovať za spoluúčasti ďalších agentov, „ktorí, samozrejme, nevedia, že ide o spolupracovníka bezpečnosti – agentovi vytvoria podmienky pre ďalšie

podnikanie. Stáva sa, že pri dôkladnom skúmaní všetkých stykov a vzťahov agenta k triednemu nepriateľovi objavíme, že agent samotný má možnosť ďalšieho prenikania – pri starostlivom riadení – do iných nepriateľských objektov. Platí tu zásada, že len podrobným skúmaním pracovných možností a osobných kvalít si je možné vytvoriť správnu predstavu o jeho zameraní.“

Okrem permanentného zdôrazňovania konšpirácie obsahoval rozkaz aj pasáž, vyžadujúcu od každého operatívneho pracovníka dôkladnú kontrolu svojich agentúrnych spolupracovníkov. „Prvou kontrolou práce agentúrneho pracovníka je kontrola plnenia zadaných úloh a preverovanie jeho správ. Ďalší spôsob kontroly, ktorú musí riadiaci orgán občas vykonávať, je náhodné sledovanie, použitie techniky, odpočúvanie dôležitých schôdzok agentúrneho spolupracovníka s objektom a kontrola pomocou druhého agenta alebo informátora.“ Administratívna kontrola bola špecifickou formou kontroly, jej výsledkom sa mal stať „riadne vedený agentúrny zväzok, ktorý musí byť živým spisom“. Riadiaci orgán do agentúrneho zväzku „systematicky“ zaznamenával „všetky okolnosti súvisiace s prácou a činnosťou agentúrneho spolupracovníka“.

Keď operatívny orgán zistil, že bol jeho agentúrny spolupracovník vyzradený, bol povinný agenta „z prípadu ihneď odstrániť, prípadne ho po starostlivej príprave ... použiť na klamanie nepriateľa alebo ho odovzdať tam, kde by ho bolo možné ešte použiť“. Smernica uvádzala pre prípad, „ak agentúrny spolupracovník zradí alebo odmietne ďalšiu spoluprácu“, aj postup. Príslušníci ŠtB mali „celý prípad analyzovať a hľadať závady“, a to na svojej aj na agentovej strane. „Ak sa nedá nájsť iné riešenie, je treba s použitím kompromitujúceho materiálu vyvodiť prísne dôsledky a agentúrneho spolupracovníka súdiť.“

Rozkaz tiež celkom jednoznačne stanovil, že za riadenie a kontrolu činnosti agentúrnej siete sú zodpovední velitelia na všetkých stupňoch. Ich „základnou povinnosťou“ bolo tiež „pracovať s agentmi“. „Keď majú velitelia riadne kontrolovať a riadiť prácu podriadených pracovníkov s agentmi, musia sami agentúrne pracovať.“ Minister Koptíva zdôrazňoval: „Agentúra je najostrejšia a najúčinnější zbraň našich spravodajských bezpečnostných zložiek proti triednemu nepriateľovi. Agentúra umožňuje odhaľovať a likvidovať triedneho nepriateľa skôr, ako svoje zločinné zámery uskutoční. Nové úlohy vyvolávané zostrovaním triedneho boja na ceste k socializmu vyžadujú od našej bezpečnosti, aby bola na výške doby a dokázala vždy v zárodku úspešne odhaľovať protištátnu činnosť nepriateľa. Poznať zámery nepriateľa a drtiť ho v pravý čas je najlepšie možné na základe správ spoľahlivej agentúrnej siete. Agentúra

je preto v rukách strane verných, politicky vyspelých a odborne skúsených pracovníkov prvoradou zbraňou našej národnej bezpečnosti. Túto zbraň je teraz treba urobiť stredom všestrannej starostlivosti a jej ostrie úplne zamerať voči nepriateľom mieru a socializmu v našej vlasti.“

Barákova éra v duchu oddanosti ľudovodemokratickému zriadeniu

Ďalší tajný rozkaz č. 72 o práci s agentmi bol spracovaný spolu so **Smernicou o agentúrno-operatívnej práci** a v apríli 1954 bol vydaný ministrom vnútra Rudolfom Barákom.¹³⁾ Politický úvod smernice stanovil „orgánom ministerstva vnútra čestnú a zodpovednú úlohu: chrániť výstavbu socializmu v našej vlasti.“ Príslušníci Štátnej bezpečnosti sa touto úlohou cítili byť postavení „do prvej línie boja proti vnútornému a zahraničnému nepriateľovi“. Pod vedením Komunistickej strany Československa a v „tesnom spojení s pracujúcimi miest a vidieka“ mali dosiahnuť „čestné úspechy. Zneškodnili v centrále a tiež v krajoch mnoho nebezpečných špiónážnych, sabotážnych, teroristických a iných protištátnych skupín, zabavili značné množstvo zbraní, vysielačiek a protištátnych letákov.“ Tieto „úspechy“ dosiahla Štátna bezpečnosť „vďaka stálemu zvyšovaniu politickej úrovne“ svojich operatívnych pracovníkov, „vychovávaných v duchu oddanosti veci robotníckej triede, komunistickej strane a Sovietskemu zväzu, v duchu nezmieriteľnej nenávisti k nepriateľom mieru a socializmu.“ Zvýšenie politickej úrovne pracovníkov ministerstva vnútra sa údajne odrazilo nielen „v usilovnom boji proti narušovaniu socialistickej zákonnosti“, ale predovšetkým „v boji za správne používanie agentúrneho aparátu ako jednej zo základných zbraní“ príslušníkov Štátnej bezpečnosti. „Prax ukazuje, že na správnom využití agentúrneho aparátu z veľkej časti závisí úspešný boj operatívnych orgánov ministerstva vnútra proti nepriateľovi. Operatívni pracovníci, ktorí správne pochopili význam agentúrnej práce, sú preto príkladom v boji s nepriateľmi ľudovodemokratického zriadenia.“

Práca orgánov Štátnej bezpečnosti napriek tomu stále trpela „podstatnými nedostatkami“. Jedným z nich bol fakt, že „mnohí“ operatívni pracovníci Štátnej bezpečnosti „v centrále a i na krajoch ešte nepochopili význam agentúrnej práce ako hlavnej zbrane v boji s nepriateľmi, nepochopili, že operatívny pracovník bez dobre vybudovanej, organizovanej a riadenej agentúrnej siete je kancelárskym byrokratom, ktorý nemôže nepriateľa odhaliť a zneškodniť.“ Niektoré úseky aparátu Štátnej bezpečnosti si stále ešte zamieňali „hlbokú agentúrnu prácu“ s prácou „s takzvanými dôverníkmi“.

Hlavná výčitka operatívnym pracovníkom znela: „Namiesto, aby zaväzovali agentúru majúcu prístup do prostredia nepriateľského ľudovodemokratického zriadeniu, majúcu možnosť hlboko prenikať do nepriateľského podzemia, odhaľovať jeho nepriateľskú činnosť a zámery, strácajú väčšinu času na schôdkach s dôverníkmi“. Spolupracovníci Štátnej bezpečnosti typu dôverník boli „vo veľkej väčšine aktívnymi pracovníkmi a funkcionármi“, otvorene vystupujúcimi „proti nepriateľom ľudovodemokratického zriadenia“, bez možnosti „penikáť do nepriateľského prostredia a už vôbec nie do aktívneho nepriateľského podzemia“. Autori smernice dospeli k logickému záveru, že zámerna agentúrnej práce za prácu s dôverníkmi nemohla priniesť „žiadané výsledky“. Spojenie operatívneho pracovníka, „obsluhujúceho zverený objekt alebo úsek“ s funkcionármi, s **aktívom** mu, prirodzene, pomáhalo orientovať sa v situácii, overovať si a zisťovať fakty, na ktoré mal potom „zameriavať pozornosť agentúry“. Nikto však nesmel toto „**spojenie s aktívom**“ zamieňať za prácu s agentúrou.¹⁴⁾

„Ďalším vážnym nedostatkom v agentúrnej práci je slabá kontrola činnosti operatívnych pracovníkov zo strany nižších, stredných i vyšších náčelníkov. Sú ešte také pracoviská, na ktorých jednotliví operatívni pracovníci za posledný jeden až dva roky nezaviazali ani jedného agenta alebo informátora a nemajú zavedený ani jeden agentúrne rozpracovaný prípad. Takí 'operatívni' pracovníci prestali byť už dávno operatívnymi a neprinášajú strane a štátu žiaden úžitok. Ako je možné, že ich náčelníci po celý rok alebo dlhšie nevidia, že orgány, ktoré sú im podriadené ignorujú agentúrne prácu? Môže sa tak stať iba preto, že títo náčelníci agentúro-operatívnu prácu nevyžadujú a vôbec nevykonávajú kontrolu práce na im zverených úsekoch.“

Minister Barák považoval za potrebné „rúzne a urýchlene“ odstrániť „ďalší nedostatok“ v agentúro-operatívnej práci, a to „používanie provokačných metód“. „I keď sa už tieto prípady nevyskytujú v širokom meradle, sú stále ešte niektorí operatívni pracovníci, ktorí politicky nedocenia význam boja za socialistickú zákonnosť, a používajú provokačné metódy v práci s agentúrou. Provokačné metódy sú nezlučiteľné s pojmom správneho chápania agentúry a prípady provokačných metód je nutné posudzovať ako hrubé narušenie socialistickej zákonnosti.“

Posledným zmieným zásadným nedostatkom v agentúrnej práci bolo „narušovanie základných princípov konšpirácie“, tak v otázkach „úkolovania“, ako aj „obsluhy“ agentov. „Prípady dekonšpirácie agentov – pre nepremyslené úkolova-

nie agentúry, pre nedbalé organizovanie agentúrnych schôdzok, pre nesprávne a formálne riadenie agentúrnych spolupracovníkov – svedčia o tom, že ešte stále dosť operatívnych pracovníkov nechápe, že iba utajený agentúrny spolupracovník môže úspešne plniť úlohy.“

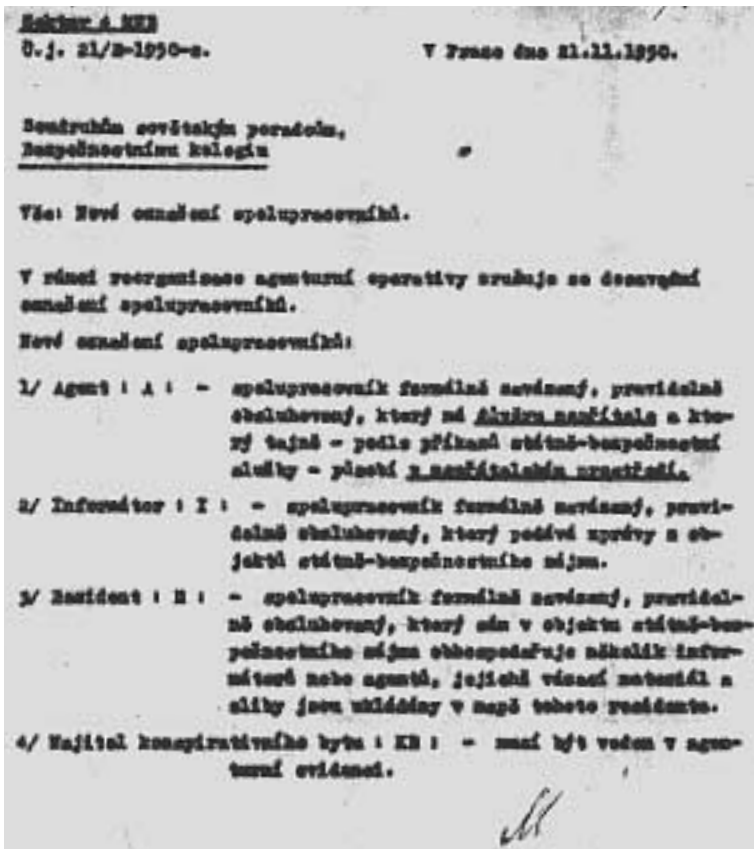
V úvode minister vnútra ešte požadoval: „Na rýchly a dôsledný odstránení nedostatkov v agentúrnej práci závisí zvýšenie celkovej operatívnej úrovne orgánov ministerstva vnútra. Podmienky zostrujúceho sa triedneho boja vyžadujú, aby sa stále zvyšovala úroveň operatívnej práce v centrále a tiež aj v krajoch. Preto je povinnosťou všetkých pracovníkov ministerstva vnútra rozhodne a v krátkej dobe zásadne zlepšiť agentúro-operatívnu prácu.“ Barák nariadil okrem oboznámenia sa s novými smernicami predovšetkým previesť 'dôverníkov', „ktorí majú možnosť odhaľovať alebo rozpracovávať nepriateľské skupiny alebo jednotlivé nepriateľské osoby“ na informátorov – v niektorých prípadoch dokonca aj na agentov – a začleniť ich do agentúrnej siete. „S ostatnými dôverníkmi udržiavať aj ďalej spojenie ako s aktívom, avšak v hraniciach nutnosti.“ Od všetkých náčelníkov, riadiacich na všetkých stupňoch operatívnu činnosť, požadoval vykonať „zásadné opatrenia“ na získanie agentúry „nutnej“ v objektoch aj po líniách práce, dôsledné dodržiavanie inštrukcie o agentúrnej práci a pritom mať predovšetkým „na pamäti, že samoučelné, masové, povrchné a formálne získavanie agentov nemôže prinášať žiaduce výsledky“. Rozkaz opäť zakazoval všetkým operatívnym pracovníkom pri práci s agentúrou „používanie provokačných metód“. Požadoval okamžite hlásiť sebe alebo svojim námestníkom všetky prípady „použitia provokačných metód v agentúro-operatívnej práci a porušenia socialistickej zákonnosti, aby vinníci mohli byť potrestaní“.

Samotná **smernica o agentúro-operatívnej práci** rozširovala definíciu agentúro-informátorskej siete, ktorú aj naďalej tvorili osoby „tajne zaviazané pre odhaľovanie, rozpracovávanie, dokumentovanie a včasné znemožnenie zločineckej činnosti nepriateľského podzemia, agentúry nepriateľských rozviednych a emigračných centier, odhaľovanie škodcov, diverzantov, teroristov a iných zločineckých elementov, usilujúcich o narušenie ľudovodemokratického zriadenia v ČSR“. Agentúrna sieť sa s ohľadom na rôzny charakter úloh v „rozpracovávanom nepriateľskom prostredí“ delila na: 1) agentov, 2) informátorov, 3) rezidentov, 4) držiteľov konšpiračných a prepožičaných schôdzkových bytov.

Agent (A) bol v roku 1954 označený za najschopnejšieho tajného spolupracovníka operatívnych orgánov ministerstva vnútra, ktorého hlavnou vlastnosťou mala byť „možnosť prenikať do nepria-

14) K pohľadu na „aktív“ v polovici normalizačného obdobia porov. ŽÁČEK, Pavel: *Prísne tajné. Státní bezpečnost za normalizace. Vybrané směrnice a metodické pokyny politické policie z let 1978 – 1989*. Praha 2001, s. 94 – 95.

teľského podzemia a medzi rozviadne orgány protivníka, rozpracovávať ich a vykonávať iné špeciálne úlohy“. Týmto úlohami bolo myslené „aktívne rozpracovávanie špiónov, špiónskych rezidentúr, sabotérov a škodcov, podzemných organizácií (buržoáznonacionalistických, kulacko-povstaleckých, bývalých reakčných politických strán atď.), rozviadnych orgánov protivníka a emigrantských centier“.

Aby bolo možné tieto úlohy splniť, Štátna bezpečnosť viazala agentúru „spravidla z členov nepriateľských organizácií alebo z osôb majúcich možnosť do týchto organizácií preniknúť.“ Agenti mali operatívne orgány Štátnej bezpečnosti viazať „na základe kompromitujúcich materiálov, t. j. na podklade jeho trestnej činnosti alebo z vlasteneckých pohnútok a na základe jeho sympatií k ľudovodemokratickému zriadeniu a nakoniec aj za materiálne výhody (peňažné a vecné odmeny). Vhodnými kandidátmi viazania na podklade kompromitujúcich materiálov môžu byť kolísavé živly, ktoré sa do protištátnej činnosti zapojili pod vyhrážkami alebo za materiálne výhody a ktoré nehrajú vo vykonávaní protištátnej činnosti vedúcu úlohu.“ Príslušníci Štátnej bezpečnosti však mali mať neustále na pamäti, „že najspoľahlivejšia agentúra je tá, ktorá bola zaviazaná z vlasteneckých pohnútok“. Platilo to hlavne pri realizácii „špeciálnych úloh - vykonanie viazania v zahraničí, obnovenie a uskutočnenie spojenia so zahra-

ničnou a inou agentúrou atď.“, ktoré mohla plniť len „agentúra z radov spoľahlivých osôb, oddaných ľudovodemokratickému zriadeniu, zaručujúcich, že nezradia záujmy štátu. Na ideologickom podklade sa získavajú agenti tiež z radov cudzincov, sympatizujúcich s ľudovodemokratickým zriadením a informátori majúci možnosť rozpracovávať nepriateľské územie“.

Informátor (I) bol definovaný ako tajný spolupracovník orgánov ministerstva vnútra, „zaviazaný spravidla na vlasteneckom základe a podávajúci informácie o nepriateľských elementoch zo svojho okolia“; bolo ich okrem toho možné viazať „aj na základe kompromitujúcich materiálov“. Informátori mali plniť tieto úlohy:

a) odhaľovať „osoby nepriateľské ľudovodemokratickému zriadeniu, akty protištátnych prejavov“ a včas o nich informovať svoje riadiace orgány,

b) zúčastňovať „sa rozpracovania konkrétnych osôb“ a v súvislosti so svojimi možnosťami pomáhať odhaľovať „zločinné činnosti nepriateľov“,

c) vychádzať v ústrety ďalším príkazom orgánov Štátnej bezpečnosti, spojených „s ochranou štátneho tajomstva osobitne dôležitých objektov v štáte“ a pri pátraní „po protištátnych zločincoch“.

Informátora získavali operatívni pracovníci Štátnej bezpečnosti aj „na úzko špeciálne ciele“, akými bolo predovšetkým „odvrátenie diverzných aktov“. Mal pritom odhaľovať a upozorňovať „na diverzné úmysly nepriateľa“, signalizovať „o faktoch narušenia výrobných procesov, pravidiel technickej výroby, bezpečnosti výroby a iných, ktorými môžu byť zamaskované diverzné a škodcovské akcie. Protidiverzní informátori sa získavajú v dôležitých priemyselných závodoch (uholných a rudných baniach, železniariach, závodoch zbrojnej výroby, elektrostaniciach, vojenských skladoch atď.), v miestach zraniteľných diverziou“. Ďalšími osobitnými úlohami malo byť získavanie „ustanovujúcich a charakterizujúcich údajov“ k osobám a ochrana štátnych hraníc. „Informátor včas oznamuje orgánu MV poznatky o všetkých podozrivých, čudných osobách objavujúcich sa v pohraničnom pásme a o faktoch narušenia hraníc.“

Do kategórie agent mohol byť prevedený len informátor, ktorý „v procese agentúrno-operatívnej práce“ získal možnosť „peniknúť do toho alebo oného nepriateľského prostredia alebo viesť rozpracovanie jednotlivých protištátnych zločincov“.

Tajný spolupracovník typu **rezident** bol viazaný „hlavne z komunistov alebo bezpartajných, bezpodmienečne oddaných ľudovodemokratickému zriadeniu, majúcich možnosť i schopnosť riadiť skupinu informátorov“ a „niekedy“ aj agentov. Rezidentov získavala Štátna bezpečnosť v prípadoch, keď boli operatívni pracovníci v osobnom

styku „s množstvom agentúry“ a nemohli zabezpečiť jej „správnu obsluhu“, ako aj v tých prípadoch, keď osobné spojenie operatívneho pracovníka s informátormi a agentmi sťažovali špecifické podmienky práce. Počet informátorov, ktorých riadil, bol závislý na možnostiach samotného rezidenta, nemalo ich však byť „viac ako päť alebo osem“.

Smernica zaviedla **prepožičané – schôdzkové byty**. Dovtedy Štátna bezpečnosť prepožičané byty nepoužívala. Operatívni pracovníci prijímali agentúru v konšpiračných bytoch alebo na verejných miestach. „Majitelia týchto bytov sa získavajú z preverených, čestných a ľudovodemokratickému zriadeniu oddaných ľudí, ktorých byty musia zodpovedať nutným požiadavkám prijímania agentúry – malé množstvo spolubývajúcich, vhodné umiestnenie, vjazdy, vchody a východy zabezpečujúce konšpiráciu v práci.“ Hoci boli majitelia týchto bytov vedení k zachovávaní prísneho tajomstva o osobách, ktoré navštevujú ich príbytky, predsa mali operatívni pracovníci vykonať všetky opatrenia na to, aby držiteľ prepožičaného bytu agentov nepoznal. „Byt alebo miestnosť (izba) s agentúrou sa platí majiteľovi podľa zmluvy.“

Pre prácu „s najčestnejšou a preverenou agentúrou“ bol určený **konšpiračný byt**, ktorý bol v plnom vlastníctve orgánov MV. „Pred obyvateľstvom je zamaskovaný ako úrad alebo súkromný byt – žijúci je zvlášť dôveryhodný človek, alebo osobitne viazaný informátor, alebo utajený operatívny pracovník.“ Pri výbere konšpiračných bytov, ktoré mali byť umiestnené „v mestách a veľkých obývaných domoch“, malo nezastupiteľný význam ich umiestnenie z hľadiska zabezpečenia konšpirácie. „V konšpiračných a schôdzkových bytoch je možno vykonávať dve až tri schôdzky denne. V prípade, že sa medzi prijímanou agentúrou zistí zradca, je treba konšpiračný alebo schôdzkový byt okamžite zrušiť.“

Smernica pomerne správne zdôrazňovala, že „úspechy v práci agentúry“ záviseli predovšetkým od toho, ako operatívny pracovník „správne a cieľavedome“ využíval „jej možnosti a schopnosti“. Povinnosťou príslušného riadiaceho orgánu bolo starať sa o zvyšovanie „kontrarozviednych vlastností agentúry“ a jej výchove „v duchu oddanosti ľudovodemokratickému zriadeniu“. Ďalšou povinnosťou bola neprestajná previerka a kontrola práce „a správania sa“ agentúry. „Táto previerka a kontrola sa uskutočňuje pri osobnom styku s agentúrou (na schôdzkach) aj prostredníctvom druhej agentúry a rôznymi agentúrno-operatívnymi prostriedkami a v prípadoch nutnosti aj technickými opatreniami.“ Smernica sa opakovane vyjadrovala k provokáciám: „Operatívne pracovníkovi sa kategoricky zakazuje dávať agentovi akékoľvek provokačné úlohy. Operatívny pracovník nesmie

dopúšťať provokačné správanie agenta v rozpracovávanom prostredí. Agent nemá právo byť iniciátorom vykonávania akýchkoľvek protištátnych činov a spravidla nemôže zastávať vedúce postavenie v rozpracovávanom prostredí.“

Štátna bezpečnosť získala počas riadenia rozsiahlej agentúrnej siete bohaté skúsenosti. Bola si vedomá toho, že agentúra bola získavaná „v značnej miere“ z prostredia „nepriateľských elementov“ a „v procese svojej práce“ tiež podliehala jeho vplyvu. Hlavný princíp vzťahu medzi Štátnou bezpečnosťou, resp. konkrétnym riadiacim orgánom a tajným spolupracovníkom spočíval v potrebe paralyzácie „nepriateľského pôsobenia na agentúru“.

„Výchovná práca“ s agentom mala mať „systematický, konkrétny a diferencovaný charakter, vychádzajúci z osobných vlastností, jeho minulosti, služobného postavenia a návykov“. Príslušníci Štátnej bezpečnosti boli povinní vychovávať agentúru „v smere:

- oddanosti ľudovodemokratickému zriadeniu a politickej bdelosti,
- rozvíjania a zdokonaľovania ich rozviednych a kontrarozviednych vlastností a konšpirácie v práci,
- čestnosti a oddanosti v práci s orgánmi MV, disciplíny a presnosti v plnení úloh.

Metódy výchovy agentúry sú:

- vyžadovanie včasného a presného plnenia všetkých uložených úloh; táto požiadavka na agentúru musí byť taktická, nesmie obsahovať elementy hrubosti alebo formalizmu;

TAJNÝ ROZKAZ

MINISTRA NÁRODNÍ BEZPEČNOSTI

Ročník 1951

V Praze dne 10. prosince 1951

Číslo 36

OBŠAH: 49. Práce s agenty

Práce s agenty

Prozrazení je často naprosto šablonovitá podle jedného t. zv. osvědčeného případu, na př. že osoba je prodávána na bezpečnost, aniž je předem vyšetřována a vypracován výzvací návrh. Při výstupu je pohrůžkou přibuzena k podepsání výzvacího návrhu, aniž orgánově mají nějaký kompromitující materiál a teprve potom je dodatečně výzvací návrh vypracován. Byly dokonce zjištěny trestuhodné případy, při kterých bylo používáno i fyzického násilí a různých pohrůžek jako „prostředků“ k výzvacímu návrhu.

V obsluze spolupracovníků nižšími orgány se stále vyskytují tyto nedostatky, zaviněné tím, že:

- řídící orgán dostatečně se nepřipravuje na schůzku s agentem a nevytýčuje mu přesné úkoly, jak je to třeba; tak dle:

- na besedách s agentúrou sa musí operatívny pracovník zaujímať o jej politické názory a nálady a na konkrétnych príkladoch dokazovať prednosť ľudovodemokratického zriadenia pred kapitalistickým;

c) operatívny pracovník je povinný k sebe zručne pripútať agentúru tým, že nielen žiada plnenie úloh, ale prejavuje aj starostlivosť o jej osobný život;

d) zvyšovať kvalifikáciu agentúry prostredníctvom analyzovania jej správania v tom alebo inom prostredí, rozborom chýb a pomocou pri ich náprave.“

Vedenie Štátnej bezpečnosti si predstavovalo, že pre agentov má byť operatívny pracovník „autoritou“. Zakazovalo sa „nadväzovať s agentúrou familiárne vzťahy, konať spoločné pitky, prijímať od nej akékoľvek darčeky a využívať úsluhy“. Bolo tiež nepripustné vodiť si agenta k sebe domov a „taktiež udržiavať známosť“ s jeho rodinou. Agentúre nebolo možné dávať sľuby, ktoré „nemôžu byť splnené“.

„Schôdzky s agentúrou uskutočňuje operatívny pracovník v závislosti na vážnosti a charaktere plnenia úloh, nie menej než dva až trikrát za mesiac. Na schôdzke musí operatívny pracovník žiadať od agenta oznámenie o splnení predchádzajúcich úloh, dávať mu nové úlohy a podrobne ho inštruovať o spôsoboch ich plnenia, vypočuť si v tejto otázke návrhy agenta a určiť termín splnenia.“

Jednou z kapitoliek smernice bola časť nazvaná „Prerušenie stykov s agentúrou“. „Z obsluhovanej pracujúcej agentúrnej siete je treba vylúčiť:

- a) obojetníkov, dvojníkov (dublerov);
- b) spolupracovníkov, ktorí sa skompromitovali provokačným správaním;
- c) celkom neschopných spolupracovníkov;
- d) tých spolupracovníkov, ktorí nemôžu splniť úlohy orgánov MV v dôsledku ťažkej dlhej choroby;
- e) spolupracovníkov, ktorí kategoricky odmietajú naďalej spolupracovať.“

Operatívny pracovník obyčajne spisoval o prerušení styku podrobnú správu. V niektorých prípadoch vykonal nadriadený „preverujúcu schôdzku“, aby sa presvedčil „o správnosti prerušenia spolupráce“. Prerušenie styku s agentom schvaľovali v poslednej inštancii tí náčelníci, ktorí **rozhodovali o jeho viazaní**. „Agent, s ktorým sa prerušuje styk, podpisuje sľub mlčanlivosti. Vo výnimočných prípadoch, keď nie je operatívne účelné oznamovať agentúrnemu spolupracovníkovi prerušenie styku, sľub mlčanlivosti sa nevyžaduje.“

Štátna bezpečnosť obnovila v priebehu agentúrno-operatívnej práce spojenie s celým radom už „vyradených“ agentov. Riadiaci orgán napísal po vyzdvihnutí všetkých materiálov „na agenta“ z operatívneho archívu a po ich preštudovaní „odôvodnený návrh“ na obnovenie spolupráce s touto „vylúčenou agentúrou“.

Šesťdesiate roky v spojení s ľuďmi v prednej línii boja

Na začiatku šesťdesiatych rokov vykonala Štátna bezpečnosť analýzu svojich dovtedajších pracovných postupov a na základe tejto reflexie stanovilo vedenie ministerstva vnútra nové pravidlá operatívnej práce. V ideologickom úvode **Smernice pre agentúrno-operatívnu prácu štátnej bezpečnosti**, ktorú vydal v polovici mája 1962 minister vnútra Lubomír Štrougal¹⁵⁾ sa špičky Štátnej bezpečnosti okrem prihlásenia sa k rozvoju socializmu v Československu snažili načrtnúť posun prírôi v štátnobezpečnostnej práci, reagujúc tak na zmenenú zahraničnopolitickú realitu a postup západných spravodajských služieb. „Československá socialistická republika je spolu s NDR najzápadnejšou časťou socialistického tábora, čo nás stavia do prednej línie boja... Nepriateľské rozvedky využívajú na špionáž a podvratnú činnosť proti nám vízových cudzincov a iné triedne nepriateľské elementy. Preto je hlavné úsilie štátnej bezpečnosti zamerané proti imperialistickým rozvedkam, hlavne americkej, západonemeckej, anglickej a francúzskej.“ Okrem toho mala „stále schopnejšie a účinnejšie bojovať proti všetkým triednym nepriateľom a nenapraviteľným protispoločenským živlom, vykonávajúcim protištátnu činnosť.“ Smernica s najvyšším stupňom utajenia – prísne tajné zvláštnej dôležitosti – uvádzala závislosť tajnej polície na Komunistickej strane Československa: „Štátna bezpečnosť pracuje pod vedením strany a je stranou sústavne kontrolovaná. Všetky úlohy štátnej bezpečnosti musia byť chápané dôsledne v duchu politickej línie strany. Na každom pracovisku je treba plne a hlboko uplatňovať vedúcu úlohu strany a leninské normy stranického života.“

Celkom absurdne znie nasledujúca veta: „Sila štátnej bezpečnosti je v spojení s ľuďmi, vo vernej službe ľudu pri ochrane socialistického zriadenia“. „Prevaha“ komunistickeho tábora a „úspechy socialistického zriadenia“ vytvorili údajne situáciu, ktorá Štátnej bezpečnosti umožňovala „získavať širší okruh osôb“ ochotných „podieľať sa dobrovoľne na ochrane bezpečnosti našej krajiny“. Československí pracujúci vraj dokonca „v pomoci bezpečnosti“ videli „jednu z foriem účasti na správe štátu“. Vedenie Štátnej bezpečnosti požadovalo od podriadených útvarov pružnú a pohotovú reakciu „na všetky zjavy, hlavne na nové a rafinovanejšie metódy a formy nepriateľskej činnosti“ a sústavne zvyšovanie kvality práce. „Činnosť štátnej bezpečnosti musí mať ofenzívny charakter“.

„Do agentúrno-operatívnej činnosti je treba zavádzať vedecké pracovné postupy, vychádzajúce z dôslednej analytickej práce a koncepčného

ujasnenia úloh, s pomocou ktorých bude možné zdokonaľiť represívnu a preventívno-výchovnú prácu, zvýšiť organizátorskú a riadiacu úlohu náčelníkov, dosahovať to, aby bola práca vedená cieľavedome v plnom súlade s potrebami politiky strany.“

Zaujímavé boli aj požiadavky vedenia ministerstva vnútra voči jednotlivým príslušníkom politickej polície: „Pracovníci štátnej bezpečnosti musia chápať súčasný medzinárodnopolitický vývoj a chápať zákonitosti a úlohy budovania našej socialistickej spoločnosti. Musia byť všestranne vzdelaní, zásadoví, čestní, skromní, charakterovo a morálne pevní. Voči nepriateľom socialistického zriadenia musia vystupovať dôsledne a nekompromisne. Pracovníci štátnej bezpečnosti musia mať vždy na pamäti, že vystupujú ako predstavitelia socialistického štátu, socialistickej bezpečnosti.“ Smernica nemala byť iba metodickou pomôckou pre agentúrno-operatívnu prácu Štátnej bezpečnosti, ale predovšetkým „návodom pre tvorivé uplatňovanie politickej línie strany v práci a živote“ príslušníkov.

Definícia tajných spolupracovníkov ako hlavného prostriedku „pri plnení operatívnych úloh“ sa však v súlade so zmenou priorit výrazne posunula. Spolupracovníci sa stali „dôležitými pomocníkmi... v boji proti cudzím rozviedkam, ich vnútorným pomáhačom a protispoločenským živlom. Operatívni pracovníci používajú tajných spolupracovníkov na vyhľadávanie, rozpracovávanie, dokumentovanie, odhaľovanie a včasné znemožňovanie protištátnej trestnej činnosti a tiež na predchádzanie takejto činnosti pomocou preventívnych opatrení.“

Štátna bezpečnosť rozlišovala tajných spolupracovníkov aj naďalej na: a) agentov, b) informátorov, c) rezidentov, d) majiteľov konšpiračných alebo prepožičaných bytov.

Tajný spolupracovník kategórie **agent** (A, TS-A) bol získavaný „predovšetkým na rozpracovávanie konkrétnych prípadov“. Mal mať možnosti a schopnosti „plniť hlavne tieto štátnobezpečnostné úlohy:

a) vyhľadávať, aktívne rozpracovávať a odhaľovať kádrových rozviedčikov, signály o činnosti nepriateľských rozviedok a ich agentúry, zisťovať zábery, formy a metódy ich práce;

b) prenikať do politických, ekonomických, vedecko-technických, výzvedných a iných orgánov a centier v kapitalistických štátoch a do organizácií utečeneckej emigrácie;

c) zisťovať a odhaľovať prenikanie agentúry nepriateľských rozviedok do dôležitých hospodárskych, vojenských a iných objektov na území ČSSR a brániť úniku utajovaných skutočností z týchto objektov;

d) rozpracovávať nepriateľské osoby, ktoré vykonávajú podvratnú činnosť proti nášmu štátu alebo ostatným socialistickým krajinám;

e) plniť konkrétne úlohy pri používaní operatívnej techniky, pri vykonávaní rozkladnej práce v nepriateľskom prostredí, pri vyhľadávaní osôb, po ktorých je vyhlásené pátranie a iné operatívne úlohy.“

POLITICKÝ SEKRETARIÁT ÚSTŘEDNÍHO VÝBORU KSČ

Přísně tajné!

Číslo pořadu: 10

11513/8

K bodu:

Tajný rozkaz ministra vnitra o práci s agenty a směrnice o agenturně-operativní práci.

A. ÚV KSČ	Číslo:	02-15
	Svr:	78
	Ar. J.:	202
	Lišt:	33

Ministr vnitra předkládá návrh tajného rozkazu o práci s agenty a směrnice o agenturně-operativní práci.

Rozkaz hodnotí současný stav agenturně-operativní práce, ukazuje nedostatky a nejbližší úkoly. Směrnice shrnují dosavadní zkušenosti a jsou vodítkem k prohloubení a z kvalitnější agenturní práce.

Návrh usnesení:

Schvaluje se předložený návrh tajného rozkazu ministra vnitra o práci s agenty a směrnice o agenturně-operativní práci.

Provede: s. Barák

Podává: s. Barák

10. března 1954

Počet listů: 33

Operatívni pracovníci získavali agentov „predovšetkým na dobrovoľnom, hlavne vlasteneckom základe, prevažne z radov čestných a politicky uvedomelých občanov“, ktorí boli „ochotní“ pomáhať Štátnej bezpečnosti. Vedenie ministerstva vnútra opakovalo tvrdenie, že tajní spolupracovníci získaní pre spoluprácu „na základe vlasteneckých pohnútok a socialistického uvedomenia“ sú najspolohlivejšími agentmi. Operatívnyimi orgánmi Štátnej bezpečnosti mali byť vedení tak, aby boli schopní „porovnávať fakty a vedeli rozlišovať chyby a nesprávne konanie uvedomelých občanov od trestnej činnosti nepriateľských osôb“. Smernica požadovala od spolupracovníkov disciplínu, schopnosť „nadväzovať styky s objektmi záujmu“ Štátnej bezpečnosti, „získať si ich dôveru a vedieť odhaľovať ich trestnú činnosť“. Museli byť tiež „schopní zachovávať konšpiráciu“, prísne utajenie práce pre Štátnu bezpečnosť.

Veľmi závažnou a možno povedať najdôležitejšou kapitolou bol výber osoby vhodnej plniť úlohu tajného spolupracovníka Štátnej bezpečnosti, ako aj proces jeho získavania pre spoluprácu. Operatívny pracovník vybral „vhodného kandidáta“ a predložil náčelníkovi príslušného operatívneho od-

boru návrh, „aby mohol uskutočniť osobný styk s kandidátom s cieľom presvedčiť sa o účelnosti spolupráce“. Po „nadviazaní“ styku s kandidátom zablokoval operatívny pracovník vybranú osobu – kandidáta v operatívnej evidencii. Počas prípravy kandidáta na spoluprácu príslušník Štátnej bezpečnosti „ustavične“ kandidáta preveroval a sústreďoval na jeho osobu „previerkový materiál“. Ak sa presvedčil „počas zoznamovania, že kandidát má nevyhnutné predpoklady“, prikróčil k jeho získaniu pre spoluprácu na základe návrhu schváleného náčelnikom správy alebo jeho zástupcom. „Ak sa však ukáže, že kandidát nemá potrebné predpoklady, je s ním styk prerušený, blokovanie v evidencii zrušené a previerkové materiály neobsahujúce závadové poznatky sú zničené.“ Dĺžka zoznamovania nesmela v žiadnom prípade prekročiť šesť mesiacov.

Smernica pripúšťala získanie agenta „na základe činnosti“, ktorou bol kompromitovaný. „Kompromitujúca činnosť môže vychádzať z drobnej trestnej činnosti alebo z porušovania zásad socialistického spolunažívania, z porušení pracovných povinností a pod.“ Poznatky, na základe ktorých bol agent viazaný, museli však byť „riadne“ preverené a „dokumentačne“ podložené. „Operatívny pracovník použije len také poznatky o kompromitujúcej činnosti, pri ktorých je predpoklad, že ovplyvnia rozhodnutie kandidáta.“ Získavanie pre spoluprácu bolo zásadne vykonávané „v prostredí“, ktoré zaručovalo „konšpiráciu, ale aj nerušený chod konania“. Skúsený operatívny pracovník, niekedy za asistencie náčelnika oddelenia alebo odboru, mal pri „besede“ postupovať taktne tak, aby nebol odhalený prameň, od ktorého získala Štátna bezpečnosť kompromitujúce informácie. „Operatívny pracovník je povinný na agenta získaného na základe kompromitujúcej činnosti pôsobiť tak, aby túto činnosť už ďalej nevykonával. Musí ho sústavne politicky viesť, aby z neho vychoval riadneho človeka.“

Náročným administratívnym úkonom bolo aj schválenie získať kandidáta pre spoluprácu. Operatívny pracovník nemohol postupovať bez písomného návrhu, dopredu schváleného náčelnikom správy alebo jeho zástupcom, resp. všetkými nadriadenými od náčelnika oddelenia až po uvedený nomenklatúrny stupeň. Budúci riadiaci orgán musel v návrhu uviesť základné údaje charakterizujúce kandidáta, výsledky previerkových opatrení v období prípravy na spoluprácu, cieľ viazania, vhodnosť, miesto, čas a plán „besedy“ s kandidátom a, samozrejme, aj to, kto bude získavanie vykonávať.

Ak kandidát súhlasil so spolupracou, príslušník Štátnej bezpečnosti vykonal jeho podrobnú inšpekciu. „Poučí agenta o význame a účele spolupráce a hlavne o povinnosti zachovávať zásady

konšpirácie. Súčasne s ním prerokuje najbližšie úlohy a spôsob, akým tieto úlohy plniť. Dohodne tiež zásady vzájomného styku a spojenia.“

Kandidáti mali „zásadne“ podpisovať písomný záväzok o spolupráci. Ten sa nevyžadoval iba vtedy, ak by to mohlo „ohroziť dobrý vzťah kandidáta k spolupráci“. V takýchto prípadoch stačil ústny súhlas. „Agent si spravidla sám volí krycie meno. Ak to odmietne urobiť, operatívny pracovník mu ho nevnučuje. Agent v tom prípade písomné správy nepodpisuje a operatívny pracovník vedie osobný zväzok pod pseudonymom, ktorý sám určí.“ O priebehu „besedy“, počas ktorej došlo k získaniu agenta, spísal operatívny pracovník, samozrejme, záznam, ktorý predložil nadriadenému náčelnikovi. Po súhlase funkcionára, ktorý návrh na získanie tajného spolupracovníka schválil, registroval riadiaci orgán agenta v operatívnej evidencii. „Obzvlášť schopní a socialistickému zriadeniu oddaní agenti, ktorí sa v priebehu spolupráce osvedčili, získali skúsenosti a spĺňajú nevyhnutné podmienky, môžu byť použiti ako rezidenti.“

Cudzích štátnych príslušníkov získavali kontrarozviedne zložky Štátnej bezpečnosti k spolupráci „na základe:

- a) ich príbuzenského, osobného alebo priateľského vzťahu k našim občanom, prípadne ich pokrokového postoja a sympatií k nášmu socialistickému zriadeniu;
- b) preverenej kompromitujúcej činnosti;
- c) hmotnej zainteresovanosti;
- d) vhodného spojenia podmienok“ uvedených v predchádzajúcich bodoch.

Operatívny pracovník volil a vykonával také „prípravné opatrenia“, ktoré mali cudzincov „postupne“ ovplyvňovať. Ich získavanie sa uskutočňovalo na území ČSSR za prítomnosti náčelníkov operatívnych správ alebo ich zástupcov. Vo výnimočnom prípade realizácie akcie v zahraničí musel byť „spôsob získania agenta“ rozpracovaný „mimoriadne starostlivo s prihliadnutím na špeciálne miestne podmienky“. V oboch prípadoch schvaľoval získavanie cudzích štátnych príslušníkov minister vnútra alebo jeho námestník. Písomný záväzok sa od cudzincov „spravidla“ nevyžadoval.

Tajný spolupracovník kategórie *informátor* (I, TS-I) bol získavaný „na dobrovoľnom, predovšetkým ale na vlasteneckom základe“. Od agenta sa odlišoval tým, že sa „spravidla“ nezískaval „na rozpracovanie konkrétneho prípadu, ale predovšetkým [pre prácu] na dôležitých objektoch, v miestach sústredenia nepriateľských živlov, v pohraničí“ a pod. „Informátori sú vyberaní z radov občanov, ktorí majú široké styky s ľuďmi na pracovisku alebo v mieste svojho bydliska a majú ich dôveru, správajú sa slušne, sú seriózni a pri spolupráci so

Štátnou bezpečnosťou dokázu dôsledne zachovávať zásady konšpirácie.“

Plniť mali „najmä“ nasledujúce „štátnobezpečnostné úlohy:

a) ziskávať poznatky o skrytých nepriateľských prejavoch, odhaľovať osoby, ktoré sú iniciátormi týchto prejavov, zisťovať nepriateľské úmysly a činnosť osôb, ktoré majú záporný postoj k socialistickému zriadeniu;

b) zisťovať podozrivé styky vízových cudzincov, pomáhať pri ochrane našej ekonomiky, štátnych hraníc, všetkých prostriedkov dopravy, poskytovať odborné posudky technického, vedeckého, umeleckého a iného charakteru;

c) plniť čiastkové úlohy pri používaní operatívnych prostriedkov, ziskávať údaje pre potreby ustanovky;

d) podľa pokynov operatívneho pracovníka vykonávať preventívne výchovné opatrenia s cieľom predchádzať a včas zabrániť nepriateľským prejavom, hospodárskym škodám a rozširovaniu záporného vplyvu nepriateľských živlov.“

Nadväzovanie „predbežného styku“ operatívneho pracovníka s kandidátom prebiehalo podobne ako u kandidáta na agenta, len s tým rozdielom, že „dĺžka zoznamovania“ u kandidáta na získanie za informátora nesmela presiahnuť tri mesiace. Návrh na „osobný styk“ s kandidátom navyše schvaľoval iba náčelník oddelenia a návrh na získanie pre spoluprácu náčelník odboru. Ak informátor spĺňal „podmienky na rozpracovanie konkrétneho prípadu“, mohol byť prevedený do „stavu agentov“.

Tajný spolupracovník kategórie **rezident** (R, TS-R) bol politicky vyspelým, absolútne spoľahlivým a životne skúseným spolupracovníkom Štátnej bezpečnosti, ktorého smernica označila za najbližšieho pomocníka operatívneho pracovníka s predpokladmi a možnosťami plniť pod vedením riadiaceho orgánu „najmä tieto konkrétne úlohy:

a) obsluhovať a riadiť prácu tých tajných spolupracovníkov, ktorých prevzal od operatívneho pracovníka;

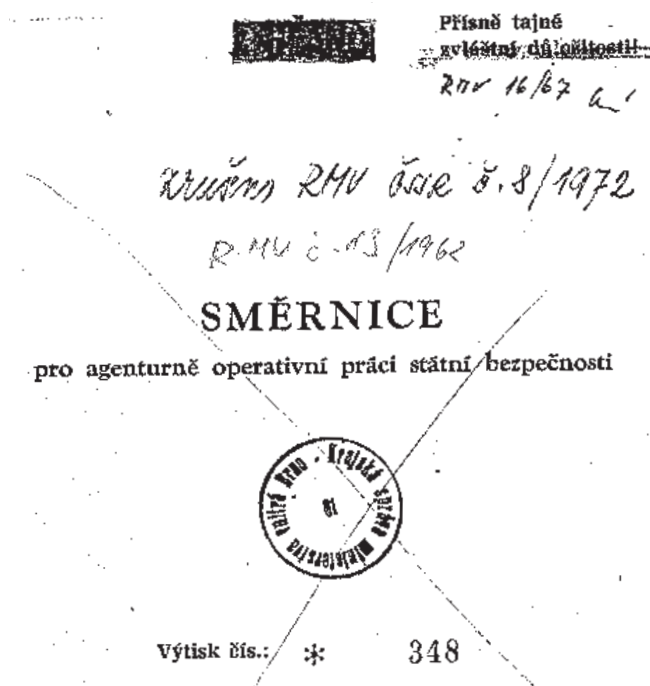
b) preberať od týchto tajných spolupracovníkov písomné alebo ústne správy a odovzdávať ich operatívne pracovníkovi;

c) vychovávať jemu zverených tajných spolupracovníkov“.

Rezidentúry, agentúrne minisiete, riadené nie kádrovými príslušníkmi, ale rezidentmi, budovali príslušné operatívne útvary Štátnej bezpečnosti „najmä v pevných objektoch a tam, kde boli sťažené podmienky pre pravidelnú a priamu obsluhu tajných spolupracovníkov“, prípadne ak hrozilo „nebezpečenstvo ich vyzradenia“ alebo ak to vyžadovali „iné osobitné podmienky práce“.

Rezidentom sa mohli stať iba vybrané osoby, napríklad bývalí pracovníci ministerstva vnútra pracujúci v civilnom zamestnaní. „Rezidentom sa môže rovnako stať aj preverený skúsený agent alebo informátor, ktorý má pre zložitú prácu rezidenta predpoklady“.

Písomný návrh na získanie rezidenta (či na prevedenie agenta alebo informátora) vypracoval operatívny pracovník a prostredníctvom nadriadených ho predložil náčelníkovi správy na schválenie. Náčelník správy s prihliadnutím na operatívnu situáciu a na možnosti a schopnosti rezidenta rozhodoval tiež o tom, koľko tajných spolupracovníkov bude rezident obsluhovať. „Pri odovzdávaní tajných spolupracovníkov rezidentovi musí riadiaci orgán prihliadnuť najmä na charakter ich vzájomných vzťahov, a to pracovných i osobných. Hlavné je treba prihliadať na to, aby medzi nimi neboli blízke príbuzenské vzťahy alebo aby rezident nebol priamym podriadeným jemu zvereného tajného spolupracovníka“. Operatívny pracovník odovzdáva

val rezidentovi tajných spolupracovníkov postupne a vždy osobne. Podrobne s rezidentom vždy pojednal „otázky stykov, spôsobu obsluhy, schôdzkovej činnosti a odovzdávanie správ“. Úroveň konšpirácie rezidenta mala byť porovnateľná s konšpiráciou operatívneho pracovníka; jeho práca prebiehala „pod priamou starostlivosťou a kontrolou“ riadiaceho orgánu.

Schôdzky s „absolútne preverenými a spravodajsky skúsenými“ tajnými spolupracovníkmi vykonávali príslušníci Štátnej bezpečnosti v **konšpiráčnych a prepožičaných bytoch**. S ostatnými spolupracovníkmi sa riadiace orgány schádzali „v iných určených miestnostiach alebo miestach“

vhodných „na zachovanie konšpirácie“. Zakázané bolo uskutočňovať schôdzky s tajnými spolupracovníkmi či získavať ich nielen v objektoch komunistickej strany, ale aj ďalších politických subjektov Národnej fronty, a dokonca aj národných výborov.

Konšpiračný byt bol „samostatný objekt, samostatný byt alebo iná samostatná miestnosť“, prenajatý operatívnou súčasťou pod legendou na schôdzky so spolupracovníkmi. Oficiálne bol vedený ako súkromný byt, kancelária alebo prevádzkareň národného, družstevného alebo komunálneho podniku a pod. „Konšpiračný byt musí byť oficiálne krytý tajným spolupracovníkom alebo operatívnym pracovníkom štátnej bezpečnosti, ktorý na tento účel používa krycí preukaz.“

Najrozšírenejším typom miestností na schôdzky sa stali „**prepožičané byty**“ alebo iné miestnosti, ktorých majiteľmi (držiteľmi) boli politicky spoľahlivé osoby, poskytujúce „záruky utajenia záujmu“ tajnej polície. Útvary Štátnej bezpečnosti si takéto byty vyberali a požíčovali na operatívne účely „na určitú dennú dobu alebo na určitý čas“ na základe dohody s majiteľom bytu. Povinnosťou príslušníka Štátnej bezpečnosti, ktorý mal prepožičaný byt na starosť, bolo raz za tri mesiace preveriť „účinnosť legendy“, pod ktorou tajní spolupracovníci byt navštevovali. Takisto niesol zodpovednosť za ochranu ich pravej totožnosti aj pred **majiteľom prepožičaného bytu**. „Operatívny pracovník je povinný viesť presný časový záznam všetkých návštev v konšpiračnom alebo prepožičanom byte, iných operatívnych pracovníkov a náčelníkov nevynímajúc. Náčelníci musia dbať na to, aby do týchto bytov prichádzal obmedzený počet tajných spolupracovníkov a aby v ňom neboli uskutočňované viac než dve alebo tri schôdzky denne.“

Smernica zásadne rozlišovala medzi tajnými spolupracovníkmi a dôverníkmi; práca s nimi vraj bola „ďalšou formou spojenia štátnej bezpečnosti s ľudom...“.

Dôverníkom Štátnej bezpečnosti sa mohol stať iba „politicky vospelý občan, úplne oddaný socialistickému zriadeniu“, ktorý mal „možnosť, schopnosť a snahu podávať operatívnym pracovníkom čiastkové poznatky informačného charakteru“ zo záujmového prostredia Štátnej bezpečnosti. Operatívni pracovníci nadväzovali „styk“ s takými dôverníkmi, ktorí mohli „pomôcť najmä:

a) podávať osobné vysvetlenie a názor na príčiny narušenia výrobných a technologických procesov a iných nepriaznivých a negatívnych javov v závodoch, podnikoch, JRD, úradoch a pod.;

b) informovať o náladách a tendenciách, ktoré sú medzi pracujúcimi rozširované nepriateľskými osobami, cudzincami a pod.;

c) dopĺňať údaje k už prevereným osobám;

d) plniť iné úlohy pre operatívne súčasti štátnej bezpečnosti“.

Dôverníci však nemohli nahrádzať tajných spolupracovníkov; nemohli ani dostávať úlohy ako tajní spolupracovníci. Pri styku s nimi musel príslušník Štátnej bezpečnosti dodržiavať „iný postup“ než pri tajných spolupracovníkoch. „Za dôverníka nemožno považovať príbuzenské alebo priateľské styky operatívneho pracovníka ani náhodné známosti.“

Aj spôsob ich získavania sa lišil. Po vytipovaní vhodnej osoby, ktorá mala „predpoklady pomáhať“ Štátnej bezpečnosti ako dôverník, sa operatívny pracovník presvedčil o jej „dôveryhodnosti“ a vyžiadal si súhlas náčelníka oddelenia. Až potom sa s touto osobou „pri vhodnej príležitosti“ stretol a požiadal ju, či by bola ochotná „udržiavať s ním z času na čas kontakt a podávať niektoré čiastkové informácie, osobné vysvetlenia a pod.“ V kladnom prípade objasnil nadchádzajúceho dôverníkovi, „o aký druh pomoci ide“ a zároveň si s ním dohodol spôsob vzájomného spojenia.

„Styk s dôverníkom uskutočňuje operatívny pracovník nepravdepodobne, len v prípade potreby. Dôverníka nesmie prijímať v konšpiračnom alebo prepožičanom byte. Najvhodnejším prostredím na styk s dôverníkom je verejná miestnosť alebo pracovisko dôverníka. Ak to vyžaduje povaha veci, styk operatívnych pracovníkov s dôverníkmi sa pred verejnosťou utajuje. Aby tieto styky neboli nápadné, musia byť kryté vhodnými stykmi operatívneho pracovníka s inými občanmi, v ktorých prostredí dôverník pracuje alebo býva. Najmä je ale nutné utajiť obsah rozhovoru medzi operatívnym pracovníkom a dôverníkom.“

Aj pri zrejmej voľnejšej forme spolupráce museli dbať príslušníci Štátnej bezpečnosti pri využívaní získaných informácií na utajenie osoby dôverníka, ktorý informácie poskytol. Pokiaľ chcel operatívny pracovník informácie od dôverníka „verejne“ použiť, musel si vždy vyžiadať jeho súhlas. Dôverník nepodával „pisomné správy“, len v prípade, že sám prejavil ochotu, mohol jeho riadiaci orgán preberať „správy“ v písomnej forme. Príslušníci Štátnej bezpečnosti „spravidla“ neodhaľovali pred dôverníkom „metódy a formy“ operatívnej práce. „O dôverníkoch je vedený iba zoznam u náčelníka oddelenia. Dôverníka, ktorý sa osvedčil, má možnosť a schopnosť stať sa tajným spolupracovníkom a nie je dekonšpirovaný, môže operatívny pracovník získať za tajného spolupracovníka.“

Smernica opakovala inými slovami skúsenosť získanú už pred rokmi: „Výsledky práce s tajnými spolupracovníkmi závisia nielen na ich výbere, ale i na tom, ako sú riadení a vychovávaní.“ Za „riadenie“ a „výchovu“ tajných spolupracovníkov bol zodpovedný konkrétny operatívny pracovník, ktorý

si s pomocou nadriadených mal osvojiť „umenie vhodne a naplno využívať možnosti a schopnosti“ svojich tajných spolupracovníkov.

Riadiaci orgán bol vedený k cieľavedomej príprave konkrétnych úloh pre spolupracovníkov, ktoré im zadal tak, „aby zodpovedali operatívnej situácii“, ich možnostiam a schopnostiam. Na jednej strane vedenie ministerstva vnútra žiadalo: „Tajných spolupracovníkov je treba učiť konať samostatne a iniciatívne.“ Na druhej strane to nesmelo prekročiť určitú hranicu: „Operatívneho pracovníka sa zakazuje dávať tajným spolupracovníkom úlohy, ktoré by mohli viesť k provokácii. Musí prísne dbať o to, aby sa tajný spolupracovník nedopúšťal akéhokoľvek provokačného správania a sám sa nestal iniciátorom trestnej činnosti alebo porušovania zásad socialistického spolunažívania.“

Periodicita schôdzok sa odvodzovala od „povahy úloh“, ktoré tajnému spolupracovníkovi zadal riadiaci orgán. Napriek tomu bol oproti predchádzajúcej smernici minimálny počet schôdzok znížený: „Najvhodnejšie sú pravidelné schôdzky s konkrétnym zameraním – najmenej raz za mesiac.“

Tzv. výchovná práca zostala aj naďalej jednou z hlavných foriem pôsobenia na tajných spolupracovníkov. Riadiacim orgánom bola vykonávaná „systematicky, individuálne“ a mala byť „konkrétne“. „Musí vychádzať z osobných vlastností tajného spolupracovníka, jeho minulosti a spoločenského postavenia; ďalej zo skúseností, ktoré operatívny pracovník získal v priebehu styku s ním.“ Smernica vyžadovala „správnu výchovu“ tajných spolupracovníkov za predpokladu „vysokého morálneho profilu“ príslušníkov Štátnej bezpečnosti, vrátane politickej a odbornej úrovne ich práce.

Ďalej je pozoruhodné poradie jednotlivých oblastí tzv. výchovného pôsobenia na spolupracovníkov. Nie je náhoda, že prvý bod obsahuje politickú indoktrináciu, druhý požaduje dodržiavanie „socialistickej zákonnosti“, až potom nasleduje zdokonaľovanie profesionálnych návykov agenta a na poslednom mieste sú jeho morálne vôľové vlastnosti. Príslušníci Štátnej bezpečnosti mali výchovnú prácu „vykonávať najmä:

- a) v duchu oddanosti tajných spolupracovníkov k socialistickému zriadeniu;
- b) na zvyšovanie ich politickej bdelosti a zachovávanie socialistickej zákonnosti;
- c) na rozvíjanie a zdokonaľovanie ich rozviednych a kontrarozviednych vlastností a na prehľbovanie konšpirácie v práci;
- d) na rozvíjanie takých vlastností, ako sú pravdivosť, čestnosť, serióznosť, dôslednosť, morálna pevnosť, poslušnosť.“

Konkrétne „osvedčené metódy výchovy“ tajných spolupracovníkov boli „hlavne:

a) objasňovanie politických otázok; na schôdzkach sa má operatívny pracovník zaujímať o politické názory tajných spolupracovníkov a má im ich otázky trpezlivo a so znalosťou vecí vysvetľovať; osobitnú pozornosť venuje tým, ktorí rozpracovávajú cudzincov alebo ktorí boli získaní na základe kompromitujúcej činnosti; musí pritom dbať na to, aby vplyv operatívneho pracovníka bol intenzívnejší a trvalejší ako vplyv nepriateľského prostredia;

b) vyžadovanie včasného a presného plnenia zadaných úloh; túto zásadu je nutné presadzovať dôsledne, ale taktne; operatívny pracovník sa pri riadení tajných spolupracovníkov musí vystríhať povrchnosti a formálnosti, osobným príkladom na nich pôsobiť výchovne;

c) oboznámenie spoľahlivých tajných spolupracovníkov s niektorými metódami a spôsobmi práce imperialistických rozviedok, ich agentúry a triednych nepriateľov; toto oboznámenie vykonáva operatívny pracovník po súhlase náčelníka oddelenia v nevyhnutne nutnom rozsahu; potom sa tajní spolupracovníci môžu lepšie orientovať v jednotlivých javoch pri styku s rozpracovávanými osobami a lepšie plniť svoje úlohy;

d) rozbor správanie sa tajných spolupracovníkov; operatívny pracovník poukazuje na ich chyby a nedostatky a poskytuje im pomoc pri ich odstraňovaní; volí pri tom vhodnú formu, aby ich neodradil od spolupráce, prejavuje aj záujem o ich osobný život, stará sa o vytváranie príhodných podmienok na ďalšiu spoluprácu.“

Ďalej smernica zakazovala príslušníkom Štátnej bezpečnosti „vytváranie takých vzťahov“ s tajnými spolupracovníkmi, ktoré by ich akokoľvek zaväzovali alebo kompromitovali. „Je tiež nutné im vhodným spôsobom vysvetliť, že nie je možné splniť požiadavky na rôzne intervencie pre nich alebo pre ich príbuzných a známych.“ Riadiaci orgán musel dbať aj o to, „aby tajný spolupracovník nezneužíval spoluprácu na vykonávanie trestnej činnosti, na zastrašovanie občanov a pod.“

Štátna bezpečnosť nezabúdala ani na kontrolu činnosti tajných spolupracovníkov. Považovala to dokonca za „neoddeliteľnú súčasť“ ich riadenia a výchovy. „Operatívny pracovník je povinný tajných spolupracovníkov neustále preverovať a kontrolovať z hľadiska ich správania, plnenia úloh a pravdivosti podávaných správ. Pozornosť venuje obzvlášť tým, ktorí boli získaní „pre spoluprácu na základe kompromitujúcej činnosti.“ Na tento účel mohol operatívny pracovník využívať všetky operatívne možnosti a prostriedky (v prípade nutnosti aj prostriedky technické), najmä ďalších tajných spolupracovníkov i dôverníkov. „Operatívny pracovník

avšak dbá o to, aby nedošlo k vzájomnému vyzradeniu tajných spolupracovníkov a dôverníkov.“

Príslušníci Štátnej bezpečnosti boli v rámci pozvoľného prechodu od otvorene represívneho pôsobenia na československú verejnosť smerovaní skôr ku skrytému pôsobeniu, tzv. preventívne-mu. „Operatívni pracovníci musia stále viac využívať tajných spolupracovníkov na predchádzanie alebo na včasné zamedzenie rozširovania trestnej činnosti. Preventívne opatrenia sa vykonávajú pomocou tajných spolupracovníkov hlavne s cieľom:

a) aby nepriateľské živly nemohli do protištátnej činnosti zapájať politicky nevypelých a triedne nevedomelých robotníkov, ostatných pracujúcich a hlavne mládež alebo aby takéto osoby boli včas odvedené z vplyvu nepriateľa;

b) aby sa existujúce ilegálne skupiny v priebehu rozpracovania nerozširovali a aby tajní spolupracovníci vykonávali podľa situácie vo vnútri týchto skupín rozkladnú prácu;

c) aby sa rozpracovávaným skupinám alebo osobám už v štádiu prípravy zabránilo dovŕšiť vážnu trestnú činnosť“.

Po prvýkrát sa do rozkazu ministra vnútra – riadiaceho aktu najvyššej úrovne – dostala požiadavka na koordinované a cieľavedomé využívanie agentúrnej siete. Štrnásť rokov po tom, čo moc v Československu prevzali komunisti, vstúpila Štátna bezpečnosť do kvalitatívne novej etapy. „Veľmi dôležitou požiadavkou na cieľavedomé riadenie

ROZKAZ ^{Prísne tajné}

MINISTRA VNÚTRA ^{Výtisk č. 8}

ČESKOSLOVENSKE SOCIALISTICKÉ REPUBLIKY

Ročník 1972 V Praze dne 16. února 1972 Číslo 8

Smernice pro práci s tajnými spolupracovníky Československé kontrarozvědky (služební předpis A-oper-1-3) - vydání

Zrušeno podle RMV ČSSR č. 3/1978.

V posledních letech stupňují imperialistické státy podvratnou činnost proti zemím socialistického tábora. Zesilují ideologickou diverzi a prohlubují koordinaci při organizování špiónážní činnosti s cílem narušit jednotu socialistických států a oslabit jejich obratyschopnost.

Účálosti uplynulých krizových let v ČSSR se projeví vážným oslabením funkce socialistického státu a aktivizací pravicové oportunistických i jiných protisocialistických sil a v této souvislosti i zvýšením intenzity zájmu nepřátelských rozvědek o ČSSR. Příchodem spojeneckých armád ztratily kontrarevoluční síly v ČSSR možnost otevřeného vystoupení a dokončení svých záměrů.

Po srpnu 1968 uprchla z ČSSR řada protisocialisticky orientovaných osob, které rozšířila silnou bázi nepřátelských rozvědek

operatívnej práce je koordinované a všestranné využívanie siete tajných spolupracovníkov a jej zameriavanie do hlavného ťažiska nepriateľskej činnosti. Rezortizmus jednotlivých súčastí a lokálpatriotizmus jednotlivých krajov a okresov je škodlivým javom a prekážkou, ktorá často znemožňuje rýchle, účinné a dôsledné odhaľovanie nepriateľskej činnosti. Kvalitní tajní spolupracovníci musia

byť zameriavani a využívaní podľa operatívnej potreby. Tajný spolupracovník správy ústredného aparátu môže byť v prípade potreby využitý na splnenie úloh na krajskej správe MV a naopak. Obzvlášť nevyhnutné je koordinovať využívanie tajných spolupracovníkov v rámci súčastí.“

V niekoľkých odstavcoch smernice je tiež možné nájsť informácie o využívaní a priamom riadení Štátnej bezpečnosti vedením Komunistickej strany Československa, vrátane permanentnej kontroly správneho „politického a triedneho zamerania“ práce tajnej politickej polície. „Náčelníci na všetkých stupňoch pravidelne kontrolujú, ako sú plnené uznesenia strany v práci bezpečnosti; ako sú na operatívnych úsekoch vykonávané rozbory operatívnej situácie a či sú prijímané politicky správne závery pre operatívnu prácu; či je operatívne rozpracovanie politicky a triedne správne zamerané; či operatívna práca – najmä metódy a formy riadiacej a výchovnej práce tajných spolupracovníkov – zodpovedá politickej línii strany a smerniciam vedenia MV; aký výsledok v práci dosahujú operatívni pracovníci a im zverení tajní spolupracovníci.“

Konšpirácia sa mala stať samozrejým návykom a „základnou vlastnosťou každého operatívneho pracovníka,“ tvrdila smernica. „Bez dokonalého osvojenia celého radu metód utajenia práce nemôže operatívny pracovník so zverenými tajnými spolupracovníkmi a dôverníkmi úspešne plniť úlohy.“ Výnimky v konšpirácii sa pripúšťali iba v odôvodnených prípadoch. „Za sťažených podmienok – napr. pri styku s tajnými spolupracovníkmi na dedine – sa môžu schôdzky konať na inom mieste než v konšpiračných alebo prepožičaných bytoch, ak to náčelník oddelenia odsúhlasí.“ Svojich tajných spolupracovníkov mohol poznať iba operatívny pracovník, ktorý s nimi pracoval. „Nie je prípustné zoznamovať ostatných príslušníkov Štátnej bezpečnosti s údajmi, ktoré sa týkajú tajných spolupracovníkov alebo ich správ. O týchto otázkach môže operatívny pracovník hovoriť iba s nadriadeným náčelníkom. Zakazuje sa hovoriť o rozpracovaní konkrétnych osôb na schôdzkach a zhromaždeniach pracovníkov Štátnej bezpečnosti... Náčelníci a operatívni pracovníci musia prísne kontrolovať a dbať na to, aby administratívne sily neboli zoznamované s menami tajných spolupracovníkov a s menami rozpracovávaných osôb.“

V závere pasáže o konšpirácii zadal minister vnútra náčelníkom operatívnych súčastí povinnosť „rozobrať každý prípad dekonšpirácie, vyvodíť z toho disciplinárne závery a zovšeobecniť skúsenosti takéhoto prípadu, aby sa predišlo jeho opakovaniu“.

Podmienkou plánovaného a komplexného využívania agentúrnej siete bola „stabilizácia siete“ tajných spolupracovníkov „s cieľom obmedziť

škodlivú fluktuáciu“. Zvláštnu atmosféru strachu a konšpirácie dokonca aj vo vnútri Štátnej bezpečnosti spôsobovalo neustále vykonávanie „sústavných previerkových a iných opatrení“, ktoré mali zabrániť „penikaniu imperialistických rozvedok do radov tajných spolupracovníkov“.

Z dôvodu skvalitnenia agentúrneho aparátu museli kontrarozvedne operatívne súčasti permanentne prehodnocovať agentúrnu sieť a priebežne sa zbavovať „takých tajných spolupracovníkov, ktorí nemôžu, nie sú schopní alebo aj nechcú plniť úlohy pre štátnu bezpečnosť“. Predovšetkým bolo nutné z radov tajných spolupracovníkov „vyľučovať tých:

- a) ktorí jednajú nečestne a klamú riadiace orgány, využívajú svoj styk so Štátnou bezpečnosťou na vykonávanie trestnej činnosti;
- b) ktorí sa skompromitovali provokačným správaním;
- c) ktorí sú neschopní;
- d) ktorí rozhodne odmietajú ďalej pracovať;
- e) ktorí sú dekonšpirovaní.“

Pravidlá ukončenia spolupráce s tajnými spolupracovníkmi sa v podstate nelíšili od predchádzajúcej metodiky. „Styk s dôverníkmi ukončujú operatívni pracovníci vtedy, keď dôverník jedná nečestne alebo keď stratil možnosť plniť úlohy dôverníka.“ Spresnené bolo tzv. dočasné ukončenie spolupráce: „Niekedy dochádza k dočasnému prerušeniu spolupráce s tajnými spolupracovníkmi na dlhšiu dobu (napr. z dôvodu ochorenia, služobnej cesty, z rodinných dôvodov). Ak ide o dobu dlhšiu ako dva mesiace, je riadiaci orgán povinný podať náčelníkovi odboru písomné odôvodnenie prerušenia spolupráce, ktoré sa po schválení založí do zväzku tajného spolupracovníka. Ak ide o dlhodobé ochorenie, kvôli ktorému tajný spolupracovník nemôže plniť úlohy trvalo, spolupráca s ním sa ukončuje.“

Desať dlhých rokov potrebovala Štátna bezpečnosť na vydanie nových smerníc pre agentúrno-operatívnu prácu. Počas tejto doby hľadala Štátna bezpečnosť svoju tvár, postupne a obtiažne zvyšovala profesionálnu úroveň svojich kontrarozvedných útvarov, ale napriek tomu zostávala nemalou časťou svojho zamerania uviaznutá hlboko v minulosti. V priebehu Pražskej jari akoby v Československu nastal súmrak pre politickú políciu sovietskeho typu. Agentúrna sieť sa v podstate so zrušením politického spravodajstva proti domácej opozícii rozpadla. Po auguste roku 1968 a neskôr v priebehu roku 1969 začala Štátna bezpečnosť s podporou nového vedenia komunistickej strany a pod silným sovietskym tlakom vstávať z popola. Na začiatku sedemdesiatych rokov sa rezort federálneho ministerstva vnútra zdal byť sta-

bilizovaný. Vedenie Štátnej bezpečnosti mohlo pristúpiť k príprave a vydaniu nových smerníc pre operatívnu prácu, ktoré reagovali na zmenu operatívnej situácie, na rozsiahlu dekonšpiráciu a dokonca defekciu niektorých príslušníkov kontrarozvedky i rozvedky.

Pri ochrane normalizačného zriadenia a proti podvratnej činnosti

Vo februári roku 1972 vydal federálny minister vnútra Radko Kaska svoj rozkaz č. 8, ktorého prílohu tvoril služobný predpis A-oper-I-3 **Smernice pro práci s tajnými spolupracovníky československé kontrarozvedky**.¹⁶⁾ Úvod opäť obsahuje akúsi ideologickú reflexiu: „Udalosti uplynulých krízových rokov v ČSSR sa prejavili vážnym oslabením funkcie socialistického štátu a aktivizáciou pravicovo oportunistických a iných protisocialistických síl a v tejto súvislosti aj zvýšením intenzity záujmu nepriateľských rozvedok o ČSSR. Príchodom spojeneckých armád stratili kontrarevolučné sily v ČSSR možnosť otvoreného vystúpenia a dokončenia svojich zámerov.“

Po auguste roku 1968 utiekol z ČSSR rad protisocialisticky orientovaných osôb, ktorý rozšíril silnú bázu nepriateľských rozvedok z radov po-februárovej emigrácie a presídlencov v kapitalistických štátoch. I v ČSSR zostali ďalšie protisocialistické a oportunistické sily, ktoré spolu s rovnako zameranými známymi a príbuznými utečencov sú, podľa operatívnu cestou získaných poznatkov, predmetom záujmu západných rozvedných centráľ.

Tieto skutočnosti zvyrazňujú hlavnú úlohu československej kontrarozvedky – bojovať proti špiónaži a diverznej činnosti nepriateľských rozvedok, odhaľovať ich agentov a pomocníkov na území ČSSR, brániť úniku utajovaných skutočností. Ďalej odhaľovať a znemožňovať antisocialistickú a antikomunistickú podvratnú činnosť vnútorných nepriateľov. Základným prostriedkom boja s nepriateľskou činnosťou je agentúrna sieť čs. kontrarozvedky.“

Rozkaz predovšetkým nariaďoval zabezpečiť do troch mesiacov preškolenie týchto smerníc so všetkými operatívnymi pracovníkmi čs. kontrarozvedky a ich čo najrýchlejšie uvedenie do praxe. Druhým závažným bodom bol príkaz „prehodnotiť do 1. októbra 1972 doterajšiu kategóriu tajných spolupracovníkov – informátorov a rozhodnúť o ich preradení do kategórie agentov, prípadne o ich ďalšom využití ako dôverníkov kontrarozvedky; k návrhom na prevedenie informátorov na agentov vypracovať memorandum, ktoré schváli príslušný náčelník so schvaľovacou právomocou; súčasne

16) RMV ČSSR č. 8 *Smernice pro práci s tajnými spolupracovníky československé kontrarozvedky (A-oper-I-3)* z 16. 02. 1972. Porov. GU-LA, Marian: *Vývoj typů*, s. 12 – 14.

vypracovať memorandum na všetkých ostatných tajných spolupracovníkoch, ktorí zostávajú v agentúrnej sieti“.

Kontrolou nad dodržiavaním týchto smerníc bol poverený námestník ministra vnútra ČSSR plk. Ing. Ján Hanuliak.

Smernica prehodnotila niektoré vžitú predstavy o osobách v agentúrnej sieti kontrarozviedky. „Československá kontrarozviedka sa vo svojej činnosti opiera o pomoc spravidla československých občanov, ktorí sú ochotní a môžu pomáhať kontrarozviedke pri marení podvratnej činnosti vonkajšieho aj vnútorného nepriateľa.“

Vyjadrené terminológiou konca štyridsiatych a päťdesiatych rokov zaviazané osoby boli súhrnne nazývané spolupracovníkmi a delili sa na dve základné skupiny: a) tajní spolupracovníci, b) dôverníci.

Tajný spolupracovník je novo definovaný ako ten, „kto bol vedome získaný pre spoluprácu pred verejnou utajením a v tejto smernici stanoveným spôsobom, udržiava s pracovníkmi kontrarozviedky konšpiratívny styk, plní stanovené úlohy, odovzdáva alebo podáva poznatky a informácie alebo poskytuje kontrarozviedke pomoc alebo služby, ktoré je nevyhnutné utajovať“. Využívanie tajných spolupracovníkov bolo explicitne uvedené ako hlavná forma činnosti kontrarozviedky „proti zahraničným rozviednym a iným nepriateľským centrá, ich domácim napomáhačom a proti vnútorným nepriateľom“. Operatívni pracovníci mali využívať tajných spolupracovníkov „na vyhľadávanie, rozpracovanie a dokumentovanie protištátnej trestnej činnosti a tiež na predchádzanie takejto činnosti pomocou operatívnych opatrení“.

Kontrarozviedka rozlišovala nasledujúce kategórie tajných spolupracovníkov: a) agent, b) rezident, c) držiteľ prepožičaného bytu.

Agent bol tajným spolupracovníkom, ktorý plnil úlohy „pri vyhľadávaní, rozpracovaní a dokumentovaní protištátnej trestnej činnosti ... smerujúce k predchádzaniu a zabráneniu tejto trestnej činnosti“. Konkrétne to znamenalo, že „najmä:

a) vyhľadáva, aktívne rozpracováva a odhaľuje kádrových rozviedčikov, signály o činnosti nepriateľských rozviedok a ich agentúry z radov československých občanov i cudzích štátnych príslušníkov; zisťuje ich zámyery, metódy, formy práce a pod.;

b) preniká do nepriateľských rozviednych centrá a iných nepriateľských organizácií a centier v zahraničí a do organizácií čs. emigrácie;

c) zisťuje a odhaľuje pokusy agentúry nepriateľských rozviedok preniknúť do dôležitých hospodárskych, vojenských a iných objektov a zariadení na území ČSSR a zabraňuje úniku utajovaných skutočností z týchto objektov;

d) získava poznatky o skrytých nepriateľských prejavoch a tendenciách, odhaľuje iniciátorov týchto prejavov, zisťuje ich úmysly, činnosť a odhaľuje kanály prenikania rozkladnej ideologickej činnosti vonkajších a vnútorných nepriateľov v dôležitých objektoch a zariadeniach, v miestach sústredenia nepriateľských protisocialistických a protispoločenských živlov a na iných dôležitých úsekoch, ktoré sú predmetom rozpracovania alebo spravodajskej ochrany kontrarozviedky;

e) zisťuje a rozpracováva nepriateľské osoby, ktoré organizujú a vykonávajú podvratnú, záškodnícku a sabotážnu činnosť proti nášmu štátu alebo ostatným socialistickým krajinám;

f) pomáha pri ochrane čs. ekonomiky, čs. ozbrojených síl, štátnych hraníc, dopravných a spojovacích prostriedkov pred záškodníckou a sabotážnou činnosťou vonkajších a vnútorných nepriateľov;

g) plní konkrétne úlohy pri pátraní po osobách;

h) plní úlohy preventívne výchovného charakteru s cieľom predchádzať a zabraňovať pôsobeniu nepriateľskej ideologickej rozkladnej činnosti, hospodárskym škodám a mimoriadnym udalostiam v čs. ozbrojených silách, oslabujúcim bojovú pripravenosť vojsk;

i) plní konkrétne úlohy pri vykonávaní rozkladnej práce v nepriateľskom prostredí“.

Rezidentom mohol byť iba „osobitne vybraný, absolútne spoľahlivý, životne skúsený a z hľadiska kontrarozviedky odborne pripravený tajný spolupracovník“, schopný organizovať a udržiavať konšpiratívny styk s agentmi, ktorým podľa zamerania stanoveného riadiacim orgánom zadával úlohy. Podľa tejto definície rezident nielen preberal ich písomné alebo ústne správy, ale dokonca ich po vyhodnotení odovzdával operatívne pracovníkovi a osobne sa spolupodieľal na výchove „zverených“ agentov. „Rezidentom môže byť aj bývalý spoľahlivý pracovník ministerstva vnútra, ktorý pracuje v občianskom zamestnaní. Rezidentom môže byť aj preverený skúsený agent, ktorý má predpoklady na túto zodpovednú prácu a nebol získaný na základe kompromitujúceho materiálu.“

Príslušníci Štátnej bezpečnosti budovali rezidentúry „najmä v konkrétnych objektoch a tam, kde sú podmienky pre priame riadenie agentov sťažené“, prípadne kde existovalo nebezpečenstvo, že dôjde k ich vyzradeniu alebo to vyžadovali iné „špeciálne“ podmienky práce. „Operatívny pracovník s prihladením na operatívnu situáciu a možnosti i schopnosti rezidenta vyberá a pripravuje agentov, ktorých bude tento riadiť. Je povinný zistiť a zhodnotiť vzájomné osobné vzťahy medzi agentom a rezidentom a pozorovať ich osobné a povahové vlastnosti. Predovšetkým je povinný pri-

hliadnuť na to, aby rezident nebol priamym podriadeným jemu zvereného agenta a aby rezident svojimi schopnosťami, vzdelaním, inteligenciou a politickou úrovňou vždy prevyšoval agenta.“

Definícia **prepožičaných a konšpiračných bytov (miestností)** sa v podstate nezmenila: aj naďalej boli využívané „výhradne na schôdzky s absolútne spoľahlivými a spravodajsky skúsenými tajnými spolupracovníkmi. Schôdzky s ostatnými tajnými spolupracovníkmi sa uskutočňujú v iných miestnostiach alebo na iných miestach vhodných na zachovanie konšpirácie“. Zakázané, samozrejme, zostalo uskutočňovanie schôdzok s tajnými spolupracovníkmi v objektoch komunistickej strany, ostatných politických strán a úradoch zastupiteľských zborov všetkých stupňov. „Prepožičaný alebo konšpiračný byt musí byť vybraný najmä s ohľadom na možnosť uskutočňovania schôdzok za úplného utajenia... Operatívny pracovník je povinný vykonávať včas potrebné opatrenia, aby nedošlo k vyradeniu skutočného účelu bytu pred nepovolanými osobami a orgánmi národných výborov.“

Smernica tvrdila, že prepožičaný byt bol „z hľadiska možnosti získania, udržiavania, finančných nákladov a utajenia pred verejnosťou najvyužívanejším typom miest na schôdzky“. **Držiteľ prepožičaného bytu** bol osobitne získaným tajným spolupracovníkom „s cieľom prepožičania bytu či miestnosti na uskutočňovanie konšpiračných schôdzok“ príslušníkov Štátnej bezpečnosti s tajnými spolupracovníkmi. Príslušný operatívny útvar kontrarozvedky uzatváral s držiteľom prepožičaného bytu osobitnú dohodu, v ktorej boli stanovené podmienky využívania týchto priestorov, vrátane povinností vyplývajúcich pre obidve strany, najmä bezpodmienečná povinnosť držiteľa bytu utajiť využívanie bytu Štátnou bezpečnosťou. Zároveň však smernica vyžadovala zaistiť, že držiteľ prepožičaného bytu nemôže zistiť totožnosť tajných spolupracovníkov, ktorí prichádzajú do bytu.

Konšpiračný byt bol oproti prepožičanému bytu samostatný objekt, samostatný byt alebo iná miestnosť, získaná a obhospodarovaná priamo operatívnym útvarom kontrarozvedky. „Konšpiračný byt je oficiálne získavaný operatívnym pracovníkom ako budúcim majiteľom bytu, ktorý pritom používa krycí občiansky preukaz. Len výnimočne môže byť konšpiračný byt legalizovaný aj tajným spolupracovníkom.“¹⁷⁾

Druhá kategória spolupracovníka bol **dôverník**, ktorý pomáhal Štátnej bezpečnosti plniť „predovšetkým pomocné, orientačné a previerkové úlohy v súvislosti s vyhľadávaním alebo objasňovaním protištátnej činnosti a organizovaním príslušných agentúrno-operatívnych a technických opatrení“. Dôverníci boli vyberaní „v súlade s potreba-

mi a úlohami vyplývajúcimi z operatívnej situácie v chránenom či rozpracovávanom objekte, problematike a pod. z radov spoľahlivých čs. občanov, členov KSČ KSS i bezpartajných“, ktorí „dobrovoľne na podklade vzťahu vzájomnej dôvery“ boli „ochotní podľa svojich možností a schopností podávať kontrarozvedke čiastkové poznatky informačného charakteru alebo poskytovať jej nutnú pomoc a služby“.

Príslušníci kontrarozvedných útvarov nadväzovali styk s takými dôverníkmi, ktorí mohli Štátnej bezpečnosti pomôcť „najmä:

a) podávať poznatky o javoch a skutočnostiach signalizujúcich nepriateľskú a trestnú činnosť alebo jej prípravu vykonávanú vonkajším a vnútorným nepriateľom;

b) podávať poznatky, charakterizujúce operatívnu situáciu v chránenom alebo rozpracovávanom objekte, problematike a pod.;

c) poskytovať informácie súvisiace s procesom vyhľadávania zdrojov, prameňov, kanálov prenikania a rozširovania nepriateľskej ideológie, negatívnych tendencií a nálad medzi jednotlivcami a skupinami čs. občanov alebo aj cudzincov;

d) upozorňovať na podozrivý záujem cudzincov i čs. občanov o chránené objekty, ústavy a zariadenia, o činnosti v nich a o osoby tam zamestnané;

e) upozorňovať na možnosť narušenia výrobných a technologických procesov a na možnosť vzniku mimoriadnych udalostí i iných negatívnych javov v závodoch, podnikoch, úradoch, čs. ozbrojených silách a podávať názory na príčiny mimoriadnych udalostí a javov, ku ktorým v tomto prostredí došlo;

f) dopĺňať údaje k už prevereným osobám;

g) plniť iné úlohy pre operatívnu súčasť kontrarozvedky na základe potrieb danej operatívnej situácie v chránenom alebo rozpracovanom objekte, problematike a pod.“

Pri výbere dôverníka vykonal operatívny pracovník jeho „základnú previerku“, a keď sa presvedčil o jeho „spoľahlivosti, dôveryhodnosti a pod.“, so súhlasom náčelníka oddelenia s ním nadviazal styk, ktorý „uskutočňoval“ s dôverníkom „nepravidelne, podľa potreby a vývoja operatívnej situácie v problematike a na úseku“, kde bolo predpokladané jeho využitie. Vzhľadom na to, že nebolo povolené schádzať sa s dôverníkmi v prepožičaných a konšpiračných bytoch, volil operatívny pracovník miesto styku „s ohľadom na jeho spoločenské postavenie, služobné alebo pracovné zaradenie, verejnú činnosť a pod.“ spravidla vo „vhodnej verejnej miestnosti alebo i na pracovisku dôverníka“. Ak vyjadril dôverník sám ochotu, bolo

17) Ku kritike vedenia majiteľov konšpiračných bytov ako tajných spolupracovníkov porov. BENDA, Patrik: *Přehled svazků a spisů vnitřního zpravodajství centrály Státní bezpečnosti v roce 1989*. Praha 2003, s. XXXIII.

možné od neho prebrať správy písomne. „V ostatných prípadoch vedie operatívny pracovník o závažných správach dôverníkov záznam.“

Styk príslušníka Štátnej bezpečnosti s dôverníkom sa na jeho „výslovné pranie“ utajoval. „Takisto sa utajuje styk s dôverníkmi, o ktorých sa uvažuje ako o možných kandidátoch na tajných spolupracovníkov v budúcnosti. Takéto styky musia byť kryté vhodnými stykmi operatívneho pracovníka s inými občanmi, v ktorých prostredí dôverník pracuje alebo býva.“ Podobne už aj predchádzajúce smernice riešili využívanie informácií, pričom operatívny pracovník musel „dbať na utajenie osoby dôverníka, ktorý kontrarozviedke informáciu poskytol“. Podmienkou na „verejnú“ využitie informácie bolo opäť informovať o tom dôverníka.

„Dôverník nemôže nahradzovať tajných spolupracovníkov. Môže byť využívaný iba v rozsahu... tejto smernice a na prehlbovanie štátnobezpečnostných poznatkov, ktoré sám oznámil. Nesmie plniť úlohy týkajúce sa štátnobezpečnostných prípadov a iných dôležitých kontrarozviedkových úloh, pri ktorých je nutné úplne odkryť operatívny záujem, metódy a formy práce kontrarozviedky. Ak má na plnenie takýchto úloh predpoklady a ak boli v predchádzajúcom styku medzi operatívnym pracovníkom a dôverníkom dodržiavané zásady konšpirácie, môže byť získaný ako tajný spolupracovník.“ Ich zoznam viedol podľa smernice náčelník každého oddelenia, využívajúceho služby dôverníkov v rámci agentúrno-dôverníckej siete; v operatívnej evidencii boli evidovaní „vo forme blokácie k objektovému zväzku“.¹⁸⁾

Pri výbere tajných spolupracovníkov prihliadali príslušníci Štátnej bezpečnosti najmä na základné intelektuálne, psychické a fyzické predpoklady spolupracovníka, existenciu objektívnych a subjektívnych podmienok spolupráce a pod. (všeobecné hľadisko). „Osobitným hľadiskom je napr. požiadavka, aby vyberaný kandidát mal predpoklady na prenikanie do nepriateľských rozviedkových centráľ, na rozpracovanie konkrétneho prípadu, na pomoc pri plnení vyhľadávacích úloh v špecifickom prostredí a pod. Ako tajní spolupracovníci sa nevyberajú funkcionári KSČ a vyšší štátni funkcionári.“

Štátna bezpečnosť mala úplne jasno v motívoch získavania tajných spolupracovníkov, ktoré bolo vykonávané „na základe:

- a) ideových pohnútok kandidáta;
- b) hmotných výhod;
- c) kompromitujúcich okolností, ktoré kontrarozviedka zistila o kandidátovi.“

K tomu smernica dodávala: „Žiaden z týchto spôsobov získavania tajných spolupracovníkov sa nedá považovať sám o sebe za prednostný; voľba

jedného či druhého spôsobu je vždy daná obsahom získaných podkladov s cieľom využiť tajného spolupracovníka. Vždy však platí zásada, že kandidát sa rozhoduje na základe vlastného uváženia a rozhodnutia. Dobrovoľnosť zo strany kandidáta je základným rysom pri získavaní tajných spolupracovníkov kontrarozviedky. Iba za určitých špecifických podmienok práce kontrarozviedky, najmä vtedy, keď boli ohrozené zvlášť dôležité obranné, politické alebo ekonomické záujmy štátu, je možné s ohľadom na povahu prípadu spoluprácu vyžadovať. Takým prípadom je napr. bezprostredné nebezpečenstvo teroru, sabotáže, záškodníctva. Ideové pohnútky a motív hmotných výhod sa pri rozhodovaní kandidáta aj v priebehu tajnej spolupráce často prelínajú.“

Ideové pohnútky boli definované nemenej zaujímavým spôsobom: „Ideovým motívom je osobné presvedčenie kandidáta o nutnosti boja proti vonkajšiemu aj vnútornému nepriateľovi vyplývajúce z marxisticko-leninského svetového názoru, socialistického vlastenectva, odporu k imperializmu a imperialistickým vojnám, z nenávisti k imperialistickým rozviedkam alebo k niektorým ich pracovníkom, z odporu k vnútornému nepriateľovi, najmä po skúsenostiach z roku 1968 a pod. Ideová motivácia môže byť tiež založená na osobnom záujme kandidáta o bezpečnostnú problematiku a činnosť kontrarozviedky.“

Motív hmotných výhod oproti tomu vychádzal z „osobného presvedčenia“ kandidáta spolupracovať so Štátnou bezpečnosťou. „Dobrovoľné rozhodnutie sa však opiera predovšetkým o určité výhody poskytované tajnému spolupracovníkovi v priebehu spolupráce s kontrarozviedkou. Medzi hmotné výhody môže výnimočne patriť i pravidelný plat, hmotné zaistenie rodiny tajného spolupracovníka, ukladanie vopred stanovenej sumy na jeho vkladnú knižku, cieľové prémie a iné formy hmotných odmien, ktoré môžu byť medzi tajným spolupracovníkom a kontrarozviedkou vopred stanovené na začiatku alebo v priebehu spolupráce, alebo sú stanovené v zmluve o spolupráci.“

Rozkaz ministra vnútra „v odôvodnených prípadoch“ umožňoval Štátnej bezpečnosti získavať tajných spolupracovníkov kategórie agent (nie však rezidentov a držiteľov prepožičaných bytov) „na základe kompromitujúcich okolností, ktoré o nich kontrarozviedka zistila“. V smernici konkrétne stálo: „Kompromitujúce poznatky sa týkajú kandidátovej činnosti, ktorá ho kompromituje pred čs. zákonmi alebo pred verejnosťou. Pri činnosti, ktorá sa týka dodržiavania zákonov a iných právnych noriem, ide o činy nižšej spoločenskej nebezpečnosti, ktorá zároveň nie je vyššia než nebezpečnosť predpokladanej trestnej činnosti, na ktorej odhaľovanie má byť tajný spolupracovník využitý. Pri kompromitujúcej činnosti, ktorá nie je trestná,

je nutné brať do úvahy mieru kompromitácie z hľadiska kandidáta a prostredia, ktoré by ju posudzovalo. U cudzincov môže ísť o kompromitáciu pred zákonmi materskej krajiny, inštitúciami alebo organizáciami, ktorých úlohy v ČSSR plní, alebo o kompromitáciu občiansku či pred verejnosťou v jeho vlastnej krajine.“ Trošku alibisticky smernica pokračovala: „Kandidát získavaný na základe kompromitujúceho materiálu sa rozhoduje na základe vlastného uváženia, či spolupráca s kontrarozvedkou je pre neho výhodnejšia ako dôsledky, ktoré by pre jeho osobu vyplývali z použitia kompromitujúcich okolností.“ V prípade, že ani vtedy vydieraná osoba nechcela podpísať záväzok k spolupráci, odvolávala sa smernica na rešpektovanie platných zákonov: „Ak nedôjde k získaniu kandidáta na základe kompromitujúceho materiálu, rozhodne náčelník s príslušnou právomocou – pri rešpektovaní čs. zákonov – či a ako bude kompromitujúci materiál použitý.“

Ani smernica z roku 1972 nepodceňovala tzv. výchovu tajných spolupracovníkov, ako činnosť premyslenú, systematickú a konkrétnu. „Operatívny pracovník vedie tajných spolupracovníkov tak, aby správne chápali medzinárodné a vnútropolitické otázky, najmä otázky bezpečnosti a ochrany ČSSR i ostatných socialistických krajín. V tomto smere výchovnú prácu zameriava tak, aby viedla ku zvyšovaniu a upevňovaniu oddanosti tajných spolupracovníkov k socialistickému spoločenskému a štátnemu zriadeniu, k prehlbovaniu ich politického uvedomenia a internacionálneho postoja.“

Operatívny pracovník Štátnej bezpečnosti používal pri výchove tajných spolupracovníkov „najmä tieto metódy:

a) Objasňuje politické názory podľa stupňa politickej vyspelosti tajného spolupracovníka počas osobného styku na schôdkach. Názory i otázky vysvetľuje so znalosťou veci. Zvláštnu pozornosť venuje tým, ktorí rozpracovávajú cudzincov alebo osoby z radov protisocialistických, oportunistických a iných nepriateľských živlov. Zvýšenú pozornosť venuje spolupracovníkom, získaných na základe kompromitujúcej činnosti. Dbá o to, aby jeho vplyv na tajného spolupracovníka bol silnejší a trvalejší ako vplyv osôb z nepriateľského prostredia.

b) Vyžaduje včasné a presné plnenie zadaných úloh. Túto zásadu presadzuje dôsledne, ale taktne. Operatívny pracovník sa musí pri riadení tajných spolupracovníkov vystríhať povrchnosti a formálnosti, ale pôsobiť na nich výchovne, najmä osobným príkladom.

c) Vykonáva rozbor správanie tajných spolupracovníkov, poukazuje na ich chyby a nedostatky a poskytuje im pomoc pri ich odstraňovaní. Volí pritom vhodnú formu, aby ich neodradil od spolupráce. Prejavuje tiež záujem o ich osobný život.

Stará sa o vytváranie vhodných podmienok na rozvíjanie ďalšej spolupráce.“

Tajný spolupracovník mohol byť v rámci odbornej prípravy zdokonaľovaný „v znalosti a uplatňovaní konšpirácie pri plnení úloh. Podľa potreby je vedený k nadväzovaniu a rozširovaniu potrebných stykov v rozpracovávanom objekte či prípade. Je pripravovaný na spôsob jednania s ľuďmi z nepriateľského prostredia, s ktorými sa pri plnení úloh dostane do styku“.

Desať rokov od poslednej smernice sa opäť znížila frekvencia styku operatívneho pracovníka s tajným spolupracovníkom. „Je... žiaduce, aby aj počas obdobia nevyťažnosti tajných spolupracovníkov boli udržiavané pravidelné schôdzky v termínoch, ktoré stanoví náčelník oddelenia, najmenej však raz za tri mesiace.“

ROZKAZ

MINISTRA VNITRA

ČESKOSLOVENSKÉ SOCIALISTICKÉ REPUBLIKY

Ročník 1978

V Praze dne 25. ledna 1978

Číslo 3

PRÍSNE TAJNÉ!

SMĚRNICE

PRO PRÁCI SE SPOLUPRACOVNÍKY KONTRARozVEDKY

(A - nper - 1 - 3)

K zabezpečení řádného plnění úkolů pracovníků kontrarozvedky při práci se spolupracovníky kontrarozvedky při ochraně socialistického společenského a státního zřízení, socialistické ekonomiky, bezpečnosti a práv československých občanů a při ochraně bezpečnosti států světové socialistické soustavy

v y d á v á m

v příloze tohoto rozkazu směrnice pro práci se spolupracovníky kontrarozvedky (A - nper - 1 - 3) a

I. u k l á d á m

1. všem náčelníkům kontrarozvědných útvarů složky ŠtB zajistit do tří měsíců od účinnosti tohoto rozkazu proškolení směrnic se všemi pracovníky kontrarozvědky a zabezpečit, aby zásady uvedené ve směrnici byly v praktické kontrarozvědné činnosti se spolupracovníky kontrarozvědky důsledně dodržovány;
2. náčelníku I. správy zabezpečit v příslušném rozsahu plnění směrnic při kontrarozvědné práci pracovníků podřízených útvarů;
3. náměstkovi ministra vnitra gener. Karlu Kropáčkovi zajistit realizaci směrnic v práci pracovníků zpravodajské správy HSPSOŠ a

V prípade „dočasného prerušenia spolupráce“ s tajným spolupracovníkom (z dôvodu ochorenia, pracovnej zaneprázdnenosti alebo pre inú závažnú okolnosť), keď prerušenie bolo možné odhadnúť na dobu dlhšiu ako 6 mesiacov, predložil riadiaci operatívny pracovník správu o prerušení spolupráce tomu náčelníkovi, v ktorého právomoci bol získaný. Ukončenie spolupráce bolo realizované u tých tajných spolupracovníkov, „ktorí zradili, emigrovali, dopustili sa trestnej činnosti, skompromitovali sa provokačným jednaním, jednali nečestne, ďalej s tými, ktorí boli dekonšpirovaní, odmietajú spoluprácu alebo stratili možnosti

na ďalšiu spoluprácu v dôsledku zmeny postavenia“. Iným dôvodom môže byť „hlavne, že:

- a) tajný spolupracovník splnil úlohy, pre ktoré bol získaný a nedá sa ďalej využiť;
- b) uplynula vopred stanovená dĺžka spolupráce;
- c) tajný spolupracovník sa neosvedčil alebo nesplnil predpoklady, kvôli ktorým bol získaný;
- d) operatívny útvar netrvá na ďalšej spolupráci;
- e) ak bol tajný spolupracovník ustanovený do vyššej politickej alebo štátnej funkcie“.

Začiatkom roku 1978 vydal rozkazom č. 3 minister vnútra ČSSR Jaromír Obzina poslednú platnú **Směrnici pro práci se spolupracovníky kontrarozvědky**.¹⁹⁾ Zatiaľ nie je úplne jasné, aké dôvody viedli vedenie federálneho ministerstva vnútra vydať v tomto období celú sériu smerníc vzťahujúcu sa na operatívnu prácu Štátnej bezpečnosti, vrátane tých pre agentúrno-operatívnu prácu. Hlavne, keď sa od tých predchádzajúcich v zásade nelíšia. Minister Obzina nám veľa vysvetlení k vydaniu rozkazu nedal: „Pre zabezpečenie riadneho plnenia úloh pracovníkov kontrarozvedky pri ochrane socialistického spoločenského a štátneho zriadenia, socialistickej ekonomiky, bezpečnosti a práv československých občanov a pri ochrane bezpečnosti štátov svetovej socialistickej sústavy...“.

V úvode smernice definovali jej autori inými slovami, ale v podstate v tom istom duchu ako predtým, vzťah kontrarozvedky Štátnej bezpečnosti a občanov: „Kontrarozvedka sa pri plnení svojho poslania opiera o pomoc československých občanov a cudzincov, ktorí sú ochotní a majú predpoklady spolupracovať s kontrarozvedkou.“ Smernica prevzala delenie spolupracovníkov kontrarozvedky na tajných spolupracovníkov a dôverníkov. Malý posun nastal vo využívaní tajných spolupracovníkov ako hlavného prostriedku činnosti Štátnej bezpečnosti „proti podvratnej činnosti zahraničných nepriateľských rozviednych, ideologických a ekonomických centier a zoskupení, ich domácim napomáhačom a proti zbytkom vnútorných nepriateľov“.

Jednotlivé kategórie tajných spolupracovníkov zostali rovnaké, iba rezident sa zaslúžene dostal na prvé miesto pred agenta. Rezidentom sa okrem bývalého spoľahlivého príslušníka Zboru národnej bezpečnosti mohol teraz stať aj vojak vojsk ministerstva vnútra pracujúci v občianskom zamestnaní. Úlohy tajného spolupracovníka **agenta** sa rozšírili aj na zisťovanie a odhaľovanie

penikania západných „monopolov, organizácií a centier“ do dôležitých komunistických organizácií (c), sám „peniká do hospodárskych zoskupení a inštitúcií kapitalistických štátov a monopolov na účel odhalenia ich zámerov narušiť alebo negatívne ovplyvniť ekonomiku ČSSR a plnenie cieľov integrácie krajín Rady vzájomnej hospodárskej pomoci“ (e); pomáha pri ochrane „ozbrojených síl Varšavskej zmluvy“ (f), plní konkrétne úlohy aj „pri spravodajskej previerke osôb“ (g) a „podľa ustanoveného postupu toto [nepriateľské] prostredie pozitívne ovplyvňuje“ (ch, resp. i). Úlohy dôverníkov boli rozšírené len o bod f) : „upozorňovať na nedostatky pri ochrane utajovaných skutočností a na javy signalizujúce ohrozenie alebo vyzradenie utajovaných skutočností“. Aj naďalej boli dôverníci vedení „v zozname“ u náčelníka oddelenia kontrarozviedneho útvaru a evidovaní „vo forme blokácie záujmových osôb“.

Pri **konšpiračných bytoch** bola oproti počiatku sedemdesiatych rokov smernica rozšírená o zaujímavú informáciu: „Získavanie konšpiračných bytov od národných výborov zaistuje v Prahe bytové oddelenie federálneho ministerstva vnútra a v krajoch príslušné bytové orgány krajských správ Zboru národnej bezpečnosti, ktoré otázky pridelenia bytu prejednávajú s kompetentnými štátnymi orgánmi a konšpiračné byty odovzdávajú po vybavení všetkých náležitostí užívateľom.“

Aj výchova tajných spolupracovníkov bola rozšírená o jednu pasáž: riadiaci orgán „reaguje na nesprávne politické názory a postoje tajného spolupracovníka a jeho otázky vysvetľuje so znalosťou vecí. Zvláštnu pozornosť venuje tým tajným spolupracovníkom, ktorí rozpracovávajú cudzincov alebo osoby z radov protisocialistických, oportunistických a iných nepriateľských živlov“. Frekvencia osobného styku s agentúrou bola „v období nevyťaženia tajného spolupracovníka“ opätovne znížená, a to až na jednu schôdzku za tri mesiace.

Naviac boli sformulované na účel „uplatňovania zásad konšpirácie práce s tajnými spolupracovníkmi“ nasledujúce „zásadné pravidlá:

a) Počas styku s tajnými spolupracovníkmi v PB, v KB, tak aj mimo nich, dodržiavať zásady najprísnejšieho utajenia a nepripúšťať stereotypnosť schôdzkovej činnosti (rovnaký deň, rovnaká hodina).

b) Vypracovávať a preverovať dodržiavanie legiend pre tajných spolupracovníkov, pod ktorými dochádzajú na miesto konania schôdzky.

c) Zoznamovať tajných spolupracovníkov s faktami a súvislosťami len v rozsahu nevyhnutne nutnom na splnenie úlohy.

d) Stanoviť správanie tajných spolupracovníkov v rozpracovávanom prostredí pri styku s nepriateľskými osobami. Pri plnení úloh dbať o to, aby jednanie tajných spolupracovníkov pôsobilo čo najprirodzenejším dojmom.

e) Dbať o to, aby tajný spolupracovník písal správy až na schôdzke s riadiacim pracovníkom a obmedziť na minimum prinášanie už napísaných správ. V takýchto prípadoch skúmať, či tajný spolupracovník dodržal všetky zásady konšpirácie.

f) Pri udeľovaní darov a odmien vždy vopred zvažovať, či je tajný spolupracovník schopný pred rodinnými príslušníkmi, na pracovisku alebo vo svojom okolí zdôvodniť dar či výšku finančnej odmeny prirodzeným spôsobom.

g) Pri poskytnutí výhod alebo služieb pripraviť vždy s tajným spolupracovníkom vhodnú legendu.

h) Dodržiavať zásadu, že na útvaroch kontrarozvedky pozná tajných spolupracovníkov vždy iba ten pracovník, ktorý ich riadi, príslušný nadriadený náčelník a v odôvodnených prípadoch len tie orgány, ktoré sú v systéme riadiacej právomoci oprávnené oboznamovať sa s materiálmi o tajnom spolupracovníkovi a jeho správami.

ch) Vo všetkých materiáloch okrem memoranda sa tajný spolupracovník uvádza iba pod krycím menom a číslom zväzku a neuvádzajú sa žiadne údaje, ktoré by mohli viesť k vyzradeniu

tajného spolupracovníka pred nepovolanou osobou.

i) Je zakázané dekonšpirovať jedného tajného spolupracovníka pred druhým s výnimkou prípadov uvedených v týchto smerniciach (práca s rezidentmi alebo výnimočné a osobitne odôvodnené prípady, týkajúce sa otázky spojenia alebo špeciálnych spravodajských kombinácií, kedy dochádza k tzv. jednostrannému alebo obojstrannému dešifrovaniu).“

Koncom osemdesiatych rokov sa vedenie federálneho ministerstva vnútra snažilo reagovať na zmenu spoločenskej, a teda aj operatívnej situácie, a zadalo svojim centrálnym útvarom Štátnej bezpečnosti úlohu spracovať nové smernice. Až do novembra 1989 však žiadne z nich neboli prijaté, a to vrátane tých nami sledovaných, ktoré sa týkali práce s agentúrnou sieťou. Smernice pre agentúrno-operatívne činnosti kontrarozvedných súčastí Štátnej bezpečnosti z roku 1978 boli síce formálne zrušené až v rámci Nariadenia ministra vnútra ČSFR č. 15 z 28. júna 1991, ale fakticky prestali platiť už pri zrušení Štátnej bezpečnosti v polovici februára roku 1990, resp. pri rozpade jej agentúrnej siete, ktorý začal už v priebehu decembra 1989.²⁰⁾

Preložil Ján Langoš

RESUME

The „Sharp Weapon“ of the State Security

Political Police Collaborators in Agency-Operative Work Regulations, 1947 – 1989

The study accounts the development of the State Security views of its most important tool in the controlling of the society - the particular types of sworn collaborators, and that from its beginnings before the communist coup in 1948. Only via content comparison of the regulations from 1947 through 1989 one can develop a clear picture of the actual tasks of all the agents, trustees, informants, resident and other, of how they were enrolled for their collaboration, directed, rewarded and similar. Their hierarchical assignment in the totalitarian system is obvious, as is their irreplaceability for the maintenance of the Soviet type communist regime in Central Europe. Nor can the agency network regulations from the sixties and seventies (1962, 1972, 1978) be understood without the knowledge of the prior documents (1954, 1951, 1948 or 1947). For a multitude of reasons, late regulations of agency operative work of the ŠtB have not comprised a number of expert terms, information and instructions. This has been both the result of the heightened level of conspiracy of the secret political police work and the simple fact that many of them have already been adopted as unwritten rules deeply rooted in the behavior of the operative workers of the State Security.